

HELIKON

2 | 2020

HELIKON

PÄÄTOIMITTAJA | HUVUDREDAKTÖR

Vesa Vahtikari
puh. 050 381 5474
vesavahtikari@live.com

TOIMITUSSIHTEERI | REDAKTIONSSSEKRETERARE

Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@gmail.com

TOIMITUSKUNTA | REDAKTIONSRÅD

Lassi Jakola
Ilkka Kuivalainen
Martti Leiwo
Leena Pietilä-Castrén
Katja Varakas
Marja Vierros

PAINOPAIKKA | TRYCKORT

Next Print Oy

ISSN 0785-2703

SUOMEN ATEENAN-INSTITUUTIN
YSTÄVÄT RY
FINLANDS ATHEN-INSTITUTS
VÄNNER R.F.

PUHEENJOHTAJA | ORDFÖRANDE
Katja Varakas

SIHTEERI | SEKRETERARE
Jamie Vesterinen

Antiikin kielet
PL 24, Unioninkatu 40A
00014 Helsingin yliopisto

ateenanystavat@gmail.com

<https://ateenainstituutinystavat.wordpress.com>

Sisällys 2 | 2020

- 1 Pääkirjoitus
VESA VAHTIKARI
- 2 Junkermann – tunnetuin suomalainen
Kreikassa?
BJÖRN FORSÉN
- 10 Persialaissotien taistelut historian
koulukirjoissa
ILKKA KUIVALAINEN
- 18 Kolmisoutu ja sen miehistö
LEENA PIETILÄ-CASTRÉN
- 23 Runeberg, Salamis ja kreikkalainen
tragedia
HANNU K. RIIKONEN
- 31 Arkeologinen projekti Salamiin
saaren Ambelakiassa
JARI PAKKANEN
- 33 Suomen Ateenan-instituutin
kenttätökurssi 2020
ANU KETONEN
- 37 Homeroksesta lumoutuminen
TUA KORHONEN
- 41 Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry:n
toimintakertomus 2019
- 42 Tapahtumia

2500 VUOTTA SITTEN, syyskuussa 480 eaa., käytiin Salamiin saaren ja Pireuksen välisessä kapeassa salmessa maailmanhistoriallisesti erittäin merkittävä ja vaikutuksiltaan hyvin kauaskantoinen meritaistelu, jossa Ateenan (ja sen liittolaisten) laivasto löi persialaisten (ja sen liittolaisten) huomattavasti suuremman laivaston.

Tuon meritaistelun merkipäivän johdosta on tässä lehdessä jollain lailla itse taisteluun, Salamiin saareen tai merenkulkuun liittyviä juttuja. Artikkelit historian oppikirjoista ja kolmisouduista taustoittavat aihetta laajasti, ja lehdessä on myös raportti Suomen Ateenan-instituutin arkeologisesta projektista Salamiin saarella.

Luultavasti harva meistä *Helikonin* lukijoista muistaa, että kansallisrunoilijamme J. L. Runebergin laajaan tuotantoon sisältyy myös ”kreikkalainen tragedia” nimeltään *Kungarne på Salamis* (suom. *Salamiin kuninkaat*) ja varmasti vielä harvempi tietää, että kenties Kreikan tunnetuin suomalainen on eräs herra nimeltään Junkermann. Lehdessä on toki myös jo totut-

tuun tapaan tietoa instituutin ja ystävähdistyksen (koronavuoden) tapahtumista ja mukana on lisäksi kirjoitus kesällä poikkeusolojen vuoksi järjestetystä kenttätökurssista. Lukukokemuksen lopuksi on hyvä lumoutua Homeroksesta, tällä kertaa lehden teemaan sopivasti *Odyссеuksen soutajan* mukana.

Tämän jännittävän ja hyvin erikoisen vuoden päätteeksi haluan kaikesta huolimatta toivottaa *Helikonin* lukijoille rauhaisaa joulun aikaa ja toivottavasti parempaa uutta vuotta. 🇫🇮

JUNKERMANN – TUNNETUIN SUOMALAINEN KREIKASSA?

BJÖRN FORSÉN

KREIKKALAINEN KIRJAILIJA Dimitris Rodopoulos (1908–1960), julkaisi salanimellä M. Karagatsis, 1930-luvulla trilogian *Akklimatisointi Foiboksen alla*, jossa kerrotaan kolmen Kreikkaan muuttaneen ulkomaalaisen kohtaloista. Ensimmäisen romaanin päähenkilö on venäläinen eversti, toisessa taas kerrotaan ranskalaisesta naisesta ja kolmannessa suomalaisesta Junkermann-nimisestä miehestä. *Junkermann*-kirja ilmestyi kahtena eri niteenä vuosina 1938 ja 1940. Kaikki trilogian päähenkilöt menestyvät ensiksi Kreikassa, rakentaen itselleen uuden elämän, mutta kaikki joutuvat loppua kohti kuitenkin kohtaamaan menneisyytensä. Trilogian pääteema oli 1930-luvulle harvinainen – ulkomaalaisia ei ollut juuri aikaisemmin esiintynyt päähenkilöinä kreikkalaisessa kirjallisuudessa.

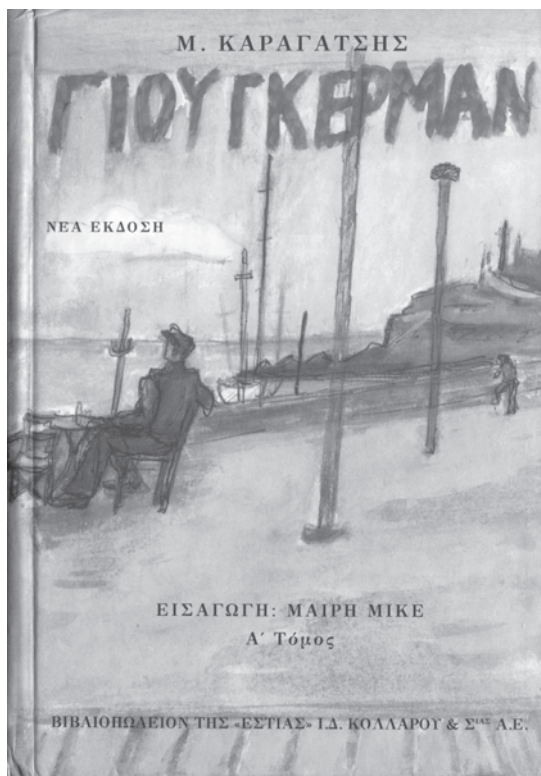
Karagatsiksen trilogia Kreikkaan muuttaneista ulkomaalaisista myi ja myy yhä vielä erittäin hyvin. *Junkermannista* on otettu peräti 33 uuspainosta, viimeinen niistä vuonna 2019. Kirja kuului pitkään kouluissa pakolliseen lukemistoon ja siitä tehtiin vuonna 1976 ensimmäinen erittäin pidetty kreikkalainen saippuasarja televisiota varten, joka koostui peräti 140:stä 30 minuutin episodista. Karagatsis on 100-vuotissyntymäpäivän jälkeen 2008 taas noussut esiin, ja osa hänen kirjoistaan on viimeisten kymmenen vuoden aikana käännetty saksaksi ja englanniksi, *Junkermannia* ei kuitenkaan. Dimitris Tarlow on sen sijaan tehnyt kirjasta teatterinäytelmän, jota vuodesta 2019 lähtien on esitetty loppuunmyytynä yli kahden vuoden

ajan Ateenan Poreia-teatterissa, ja se on kerännyt jo yli 60000 katsojaa.

Tutustuin itse Karagatsiksen tuotantoon noin viitisentoista vuotta sitten ja innostuin silloin erityisesti Junkermannista, osittain johtuen kirjan suomalaisista kytköksistä. Junkermann palasi mieleeni, kun instituutin henkilökunta vähän ennen koronaepidemian alkua yhdessä meni katsomaan Tarlowin kiehtovan näytelmän. Lockdownin aikana luin sitten kirjan toistamiseen. Kyse on hämmästyttävästä teoksesta, joka ansaitsee tulla tunnetummaksi myös Kreikan ulkopuolella ja ennen kaikkea Suomessa. Onhan Junkermann varmasti tunnetuin suomalainen Kreikassa kautta aikoja!

KIRJAN JUONI

Kirjan päähenkilö Vasilis Karlovits Junkermann syntyi vuonna 1890 Tampereella, tai pikemmin Tammerforsissa, kuten kaupunkia Karagatsiksen mukaan siihen aikaan nimettiin. Hänen perheensä juuret johtivat Virroille. Hänen isoisänsä isä, Sylvester Saarinen, taisteli Napoleonin sotaan aikaan Ruotsin armeijassa, ja osallistui mm. Leipzigin taisteluun vuonna 1813. Saksassa oleskelun aikana Sylvester tutustui kreivi Junkermann zu Rottenburgiin ja meni naimisiin tämän ainoan tyttären kanssa. Palattuaan Suomeen hän rupesi käyttämään nimeä Sylvester Saarinen, kreivi von Junkermann zu Rottenburg. Suomessa hän asettui asumaan Tampereelle, jonne

hän perusti puuvillatehtaan vuonna 1834 sekä rakensi itselleen komean talon torneineen.

Sylvester Saarinen sai kaksi poikaa ja yhden tytön. Pojista vanhin, Vasilis, peri puuvillatehtaan ja nuoremmasta tuli venäläinen upseeri, joka kuoli Balaklavan taistelussa Krimillä. Vasilis meni naimisiin venäläisen kreivittären kanssa, hänen siskonsa Lydia taas suomalaisen Eliel Sillanpään kanssa. Vasiliksen avioliitosta syntyi kaksi poikaa: Sylvester ja Karl, Lydian avioliitosta taas tyttö nimeltään Lily. Sylvester kuoli lapsettomana ja puuvillatehdas siirtyi siten Karlille, joka ennen sitä oli osallistunut upseerina venäläis-turkkilaiseen sotaan 1878. Karl meni naimisiin kauniin serkkunsa Lilyn kanssa. Avioliittoon syntyi kaksi poikaa, Sylvester ja Vasilis, joista jälkimmäinen on Karagatsiksen romaanin päähenkilö Junkermann.

Karlin ja Lilyn avioliitto ei ollut onnellinen ja Lily aloitti pian suhteen lasten ranskalaisen opettajan Andemar de Cressyn kanssa. Karlin kuoleman jälkeen Lily muutti rakastajansa kans-

Karagatsiksen *Junkermannin* ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1938. Kannen kuva perustuu Karagatsiksen vaimon maalaukseen Pireuksesta.

sa Grenobleen ja Sylvester peri puuvillatehtaan. Vasilis sen sijaan värväytyi Venäjän armeijaan, jossa hän ensimmäisen maailmansodan alussa palveli kasakkirykmentin luutnanttina. Vasilis eli Venäjällä huolettomasti, juhlien ja sekaantumisen kaikenlaisiin skandaaleihin, ja mm. solmi yhdessä ystävänsä Touranevskin ja mustalaisnaisen Annoushkan kanssa kolmen hengen avioliiton. Sopimuksen mukaan kumpikin ystävästä saisi viettää kolme yötä viikossa Annoushkan kanssa. Tästä merkillisestä avioliitosta syntyi tytär nimeltään Natasha sekä poika nimeltään Karl ilman, että kukaan tiesi, kumpi kahdesta ystävästä oli heidän isänsä.

Vallankumouksen jälkeen Junkermann onnistui vuonna 1920 pakenemaan Krimiltä valkoisten joukkojen kanssa. Hän elätti itsensä jonkin aikaa Istanbulissa mm. myymällä huumeita sekä varastamalla onnettomalta juutalaiselta jalokivikokoelman. Pian hän jatkaa matkansa etelään ja saapuu lopulta Pireukseen, jossa hän aloittaa uuden elämän. Kieliä osaavana hänet palkataan pian kreikkalaiseen pankkiin, jossa hän menestyy hyvin, ja nousee vähitellen pankkikonttorin ja myöhemmin koko pankkikonsernin johtajaksi. Junkermannia kuvataan tavallaan jonkinlaisena Faustin ja Don Juanin sekoituksena: hän onnistuu kaikessa, rikastuu nopeasti ja valloittaa miltei kaikki naiset. Varsinaisia ystäviä hän ei kuitenkaan löydä, paitsi kirjailija Michalis Karamanoksen, joka on töissä samassa pankissa.

Junkermann ei löydä onneaan vaikka vaurastuu ja kaikki naiset kaatuvatkin hänen edessään. Hän on oikeastaan kunnolla rakastunut ainoastaan kahteen naiseen: kunnialliseen Voulaan, joka kuitenkin jo on kihloissa Sigmund Freudin alaisuudessa Wienissä psykologiaa opiskelevan Georgios Maziksen kanssa, sekä kreikkalaisen puuvillateollisuusperheen Sklavogianniksen

Junkermann-näytelmän mainos Ateenan Poreia-teatterissa.

Dinah-tyttäreeseen. Voulaan Junkermannilla on ainoastaan platoninen suhde, he tapaavat toisiaan ja keskusteleivat – Voula on onneton Georgioksen kanssa, joka jatkuvasti pettää häntä, mutta hän kuolee äkillisesti kohta sen sen jälkeen kun oli päättänyt purkaa kihlauksensa Georgioksen kanssa, koska hän haluaakin Junkermannin. Dinah on sen sijaan varsinainen *femme fatale*. Junkermann huomaa seurustelunsa alussa Dinahin kanssa, että tällä onkin samanaikaisesti suhde Karamanokseen. Tästä syntyy Junkermannin ja Karamanoksen välirikko, jonka jälkeen Dinah meneekin naimisiin kolmannen miehen kanssa.

Karamanos, joka selvästi on Karagatsiksen *alter ego*, kuvaillaan huumeriippuvaisena menestyksekkäänä kirjailijana. Ystävät löytävät toisensa uudelleen vähän ennen Karamanok-

sen ennenaikaista kuolemaa. Kuolinvuoteella Karamanos pyytää Junkermannin hautaamaan hänet Thessaliassa jalavan (kreikaksi Karagatsi) alle. Karamanoksen kuoleman jälkeen ilmestyy yllättäen Annoushka aikuisten lastensa Natashan ja Karlin kanssa Ateenaan vaatimaan Junkermannilta elatusta. He muuttavat hänen taloonsa, tuhlaavat rahaa, juhlivat ja sekaantuvat loputtomiin skandaaleihin – Annoushka päätyy vähitellen prostituoiduksi Omonian lähettyville. 68-vuotiaana Junkermann tapaa vielä parikymppisen laulunopettajan Eurydikeen. Hän myy omaisuutensa ja ostaa itselleen yllällisen jahdin, jolla he lähtevät purjehtimaan maailman ympäri.

Lopuksi Eurydike jättää Junkermannin, joka päättää palata synnyintaloonsa Tampereelle kuollakseen siellä. Talven ensimmäisinä päivinä hän saapuu pimeään ja tyhjiin taloon susien säestämänä. Vaikka talo näyttää autioituneelta, avaa vanha harmaahiuksinen nainen oven Junkermannin koputtaessa. Käy ilmi, että kyseessä on vanha kamarineito, joka oli jäänyt vartioimaan taloa Junkermannin veljen kuoleman jälkeen. Sattumalta on kyse samasta kamarineidosta, jonka kanssa Junkermannilla oli kolmetoistavuotiaana ollut ensimmäinen lyhyt suhde. Viimeisinä päivinään talossa Junkermann

Junkermann kasakkana Tarlowin näytelmästä. Junkermannin roolia esitti yli kahden vuoden ajan Giannis Stangokoglou. ©Vasia Anagnastopoulou.

Junkermann ja Voula Tarlowin näytelmässä. Junkermannia esitti Giannis Stangoglou, Voulaa Thaleia Stamatelou. ©Vasia Anagnastopoulou.

näkee unia kaikista elämänsä aikana tuntemistaan ihmisistä, jotka tulevat vierailulle illallisille tanssimaan Sibeliuksen *Valse tristen* tahtiin. Junkermann oppii vasta nyt, että hänen oikea isänsä olikin Andemar de Cressy, jonka hän pienenä poikana kerran oli yllättänyt äitinsä päältä äidin budoaarissa. Dinahkin ilmestyy ja Junkermann huomaa, miten paljon Dinah muistuttaa hänen äitiään, unessa Dinah samaistuu jopa Junkermannin äitiin, joka houkuttelee Junkermannin sisään budoaariinsa. Siellä Junkermann kuolee syleillen äitiään sohvalle.

KREIKKALAISET JA KANSAINVÄLISET ESIKUVAT

Karagatsiksen isä oli pankinjohtaja ja perhe muutti siitä syystä kaupungista toiseen Kreikassa. Kesät vietettiin kuitenkin Rapsanin kylässä Thessaliassa, jossa Karagatsis luki kylän kirkon vieressä kasvavan suuren jalavan (kreikaksi *karagatsi*) alla. Valmistuttuaan koulusta Karagatsis opiskeli oikeustiedettä ensin Grenoblessa ja sen jälkeen Ateenassa. Hän ei kuitenkaan koskaan työskennellyt tällä alalla vaan keskittyi yliopiston jälkeen täysin kirjoittamiseen. Hänen kirjansa perustuvat tyypillisesti tositarinoin, joita Karagatsis sitten mielikuvituksellaan kehitti ja muunteli.

Venäjän vallankumouksen ja sisällissodan päätteeksi valkoinen kenraali Pjotr Wrangel antoi marraskuussa 1920 evakuoita 70000 sotilasta ja 65000 siviiliä Krimiltä Turkkiin, ja ennen kaikkea Istanbuliin. Täältä nämä onnettomat jatkoivat matkaansa muualle, suurin osa heistä asettui lopulta Serbiaan, mutta tuhansia saapui myös Kreikkaan ja ennen kaikkea Pireukseen. Ateenan kaupunginmuseon johtaja Dimitris Michalopoulos ehdotti vuonna 2008, että Ka-

ragatsiksen esikuva Junkermannille olisi ollut Dimitris Erselmann, nuori venäläinen upseeri, joka oli kotoisin saksankielisestä tällinnalaisesta perheestä. Erselmann palkattiin töihin kreikkalaiseen pankkiin Lesboksen saarelle, josta hän vähitellen siirtyi Peloponnesokselle, ja nousi lopulta Pyrgoksen pankkikonttorin johtajaksi. Erselmannin ura liittyi siis pankkialaan, aivan kuten Karagatsiksen isän ja Junkermanninkin urat, mutta muuten Erselmann ei mitenkään muistuta Junkermannia.

Kreikkalaisen kirjallisuuden tutkija Gunnar De Boel on niinikään vuonna 2008 julkaistussa artikkelissa korostanut miten paljon yhtäläisyyksiä löytyy Karagatsiksen *Junkermannin* ja F. Scott Fitzgeraldin *The Great Gatsbyn* (1925) sekä osittain myös *Tender is the Nightin* (1934) väliltä. Yhteneväisyydet onkin helppo huomata: sekä Junkermann että Jay Gatsby rikastuvat sodan päätyttyä nopeasti osittain epäkunniallisilla menetelmillä (huumeiden myynnillä, pelaamalla, varastamalla), hankkivat itselleen suuria taloja, jossa he elävät juhlien ja kauniita naisia vietellen. Gatsby valitsee palatsimaisen talonsa sillä tavalla, että hänen rakastamansa Daisyn koti näkyy sieltä, aivan samalla tavalla kuin Junkermann

talostaan pystyy näkemään Voulán ikkunan valaistuna iltaisin. F. Scott Fitzgerald on sen lisäksi, aivan kuten Karagatsiskin, kiinnostunut psykoanalyysistä ja *Tender is the Night* -teoksessa esiintyy nuori psykologi Dick Diver, joka kuten Georgios Mazis kuvataan istumassa yksinään pohdiskelemassa itävaltalaisessa ravintolassa, Diver Innsbruckissa ja Mazis Wienissä.

Karagatsis osasi erittäin hyvin ranskaa, muttei oikeastaan englantia. De Boel pohtii osaisiko Karagatsis kuitenkin jollain tavalla lukea englantia, koska Scott Fitzgerald ei ollut 1930-luvulla kovin tunnettu Kreikassa tai Ranskassa. Periaatteessa Karagatsis on tietenkin saattanut ainoastaan kuulla joltakulta toiselta Scott Fitzgeraldin kirjoista. Toisaalta osa yhtäläisyyksistä voi yhtä hyvin johtua pelkästään sotienvälisestä ajatusmaailmasta, johon esimerkiksi Sigmund Freudin 1900-luvun alussa kehittämä psykoanalyysi kuului. Karagatsis oli selvästi erittäin kiinnostunut psykoanalyysistä ja ihmisten seksuaalielämästä, eikä siten ole mikään yllätys, että Freud itse jopa esiintyy teoksessa ohimennen Junkermannin Wienin vierailun yhteydessä. Junkermannin mieltymys äitiinsä on tietenkin myös helppo yhdistää Freudin Oidipuskompleksiteoriaan.

Karagatsiksen mielikirjailija oli Fjodor Dostojevski, jonka tuotannosta Karagatsis oli erityisen mieltynyt *Karamazovin veljeksiin*. Pitänee ehkä kysyä, missä määrin Karagatsiksen kiinnostus psykoanalyysiin ja seksuaalielämään saattaisi tulla suoraan *Karamazovin veljeksistä*, kirjasta joka teki syvän vaikutuksen myös nuoreen Sigmund Freudiin? Dostojevskin romaanissa kerrotaan 55-vuotiaasta miehestä, Fjodor Karamazovista ja hänen pojistaan. Fjodor on ollut naimisissa kahdesti, jonka lisäksi hänellä on myös avioliiton ulkopuolella syntynyt poika. Romaanissa vanhin veljeksistä Dimitri riitelee ensin Fjodorin kanssa äitinsä perinnöstä, ja kun Fjodor murhataan, riita perinnöstä jatkuu veljesten välillä. Sekavat ihmissuhteet mutkistuttavat tarinaa. Fjodor ja Dimitri ovat esimer-

kiksi rakastuneet samaan nuoreen naiseen, Agrafenaan, vaikka Dimitri onkin samanaikaisesti kihloissa toisen naisen kanssa.

Tyypillisin suhdekuvio Junkermannissa muodostuu kahdesta miehestä ja yhdestä naisesta, kaikkein kärjistyneimpänä esimerkkinä Junkermann ja hänen ystävänsä, jotka yhdessä menevät naimisiin Annoushkan kanssa. Vaikka Junkermannia kuvataan varsinaisena Don Juani-na, joka on tottunut valloittamaan naisia, niin naiset eivät esiinny ainoastaan uhreina, vaan sen sijaan usein kevytkenkäisinä, tietoisina omasta seksuaalisuudestaan sekä vahvoina ja valmiina kostamaan miehille mahdolliset vääryydet. Olisiko Karagatsis kenties saanut vaikutteita Lou Andreas-Salomésta? Lou oli kaunis saksalais-venäläinen kirjailija ja psykoanalyytikko, johon Paul Rée ja Friedrich Nietzsche rakastuivat samanaikaisesti vuonna 1882. Lou ei kuitenkaan ollut valmis menemään naimisiin kummankaan kanssa, vaan ehdotti kolmen hengen kommuunia, johon molemmat herrat suostuivat joksikin aikaa.

Réen, Nietzschen ja Salomé'n kolmen hengen kommuuni on ikuistettu tunnettuun valokuvaan, jossa Lou istuu vaunussa piiska kädessä kahden herran seistessä valjastettuina vaunun vetäjiksi. Kolmen hengen kommuunin kariututtua Lou meni naimisiin Andreaksen kanssa, joka oli orientalisti. Avioliitosta huolimatta Lou jatkoi kuitenkin varsin vapaan elämän viettämistä monine rakkaustarinoineen, tunnetuin niistä ehkä paljon nuoremman Rainer Maria Rilken kanssa. 1900-luvun alussa Lou liittyi Sigmund Freudin piiriin ja julkaisi useita teoksia naisen seksuaalisuudesta.

Junkermannin viimeinen matka Eurydiken kanssa on myös kommentoimisen arvoinen. Tässä Karagatsis on minusta selvästi ottanut vaikutteita Nikos Kazantzakiksen *Odyssiasta* (1938), jossa kerrotaan Odysseuksen seikkaluista vanhana miehenä. Kazantzakiksen runoteoksessa Odysseus lähtee taas matkalle Ithakalta, käy ensin mm. Kreetalla ja Egyptissä, menettää

sen jälkeen kaikki miehensä ja jatkaa matkaansa yksin Etelämantereelle, jossa hän kohtaa kuolemansa istuen merivirran mukana liikkuvalla jäävuorella. Kuoleman lähestyessä Odysseus muistaa menneitä sekä kutsuu vanhat jo kuolleet ystävät ja naiset luokseen. Yhdessä heidän kanssaan hän ajelehtii sitten kuolemaa kohti, aivan kuten Junkermann talvisella Tampereella. Ei ole varmasti myöskään mikään sattuma, että Junkermann lähtee viimeiselle matkalleen yhdessä nuoren naisen kanssa, jonka nimi viittaa suoraan Orfeuksen ja Eurydiken tarinaan.

SUOMALAISET KYTKÖKSET

Junkermannissa kuvataan paitsi Kreikkaa myös Grenoblea, Budapestia, Wieniä sekä Suomea. Grenoblen Karagatsis tunsu opiskeluajaltaan.

Tunnettu valokuva jossa Friedrich Nietzsche ja Paul Rée vetävät Lou Salomén vaunua. Näiden kolmen skandaalinomainen kommuuni on saattanut toimia esikuvana Karagatsikselle. Kuva: Wikimedia Commons.

Budapestiin ja Wieniin tiedämme hänen matkustaneen kerätäkseen informaatiota kirjaansa varten. Sen sijaan Karagatsis ei koskaan käynyt Suomessa. Siitä huolimatta hänen Suomen ja ennen kaikkea Tampereen tuntemuksensa on korkealla tasolla. Suomalaiselle lukijalle ei ole vaikeata nähdä, mikä perhe on toiminut Junkermannin perheen esikuvana.

James Finlayson muutti vuonna 1828 Tampereella sijaitsevan konepajansa puuvilla-tehtaaksi, joka 1840-luvulla nousi Suomen suurimmaksi tehtaaksi ja 1850-luvulta alkaen jopa Pohjoismaiden suurimmaksi. Finlayson myi tehtaansa vuonna 1836 kolmelle pietarilaiselle liikemiehelle, joista yksi oli Tallinnassa syntynyt ja Pietarissa toimiva baltiansaksalainen Carl Samuel Nottbeck. Tämä lähetti toiseksi vanhimman poikansa, Wilhelmin, Tampereelle jo 1836. Puuvillatehdas siirtyi vähitellen kokonaan Nottbeckin perheelle, jonka alaisuudessa sen varsinainen menestystarina vasta alkoi.

Wilhelm Nottbeck meni vuonna 1847 naimisiin Liivinmaalta kotoisin olevan baltiansaksalaisen kreivittären Constance von Mengdenin kanssa. Wilhelmillä oli vaimonsa perheen kautta erinomaiset yhteydet Venäjän hoviin, ja hänet aateloitiinkin vuonna 1855. Seuraavana vuonna Aleksanteri II tuli peräti vierailulle Tampereelle, yöpyen von Nottbeckien luona. Yhteyttä hoviin ylläpidettiin myös talvisin, jolloin von Nottbeckit asuivat Pietarin-talossaan. Perheeseen syntyi seitsemän poikaa, joista yksi kuitenkin kuoli nuorena ja toinen tapettiin ainoastaan 20-vuotiaana. Kaikki muut olivat tavalla tai toisella yhtiön palveluksessa, vanhin veli, joka oli ollut jonkin aikaa Edisonin tehtailla USA:ssa on esimerkiksi tunnettu siitä, että hän jo vuonna 1882 toi sähkövalon Tampereen tehtaaseen.

Wilhelm von Nottbeck perheineen asui Tampereella puisessa palatsissa nimeltään Milavida. Neljänneksi vanhin poika Peter von Nottbeck rakennutti vuonna 1898 perheelleen uuden sammannimisen uusbarokkilaisen palatsin kivistä ja tiilestä, joka myöhemmin nimettiin Näsilinnak-

Peter von Nottbeck kahden nuorimman lapsensa kanssa. Kuva: Wikimedia Commons.

si. Perhe ei kuitenkaan ehtinyt nauttia pitkään palatsistaan, koska Peter von Nottbeckin vaimo kuoli samana vuonna synnyttäessään kaksosia Baden-Badenissa ja Peter itse jo seuraavana vuonna umpisuolentulehdukseen Pariisissa. Lasten holhoojiksi määrättiin Peterin veljet Eduard ja Alexander, joista Alexander kuoli Tampereella jo 1900, hankin umpisuolentulehdukseen. Peterin neljä lasta asuivat jonkin aikaa yksin palatsissa, jossa heistä piti huolta kolme lastenhoitajaa, ranskalainen hovimestari, virolainen kuski sekä keittiön palvelusväkeä. Lapset muuttivat Eduardin kanssa kuitenkin jo 1902 Sveitsiin, jossa Eduard eli kuolemaansa saakka, eli vuoteen 1939, ja jossa myös viimeinen Peterin tyttäristä kuoli 1990.

Von Nottbeckin ja Junkermannin perheiden välillä on todella paljon yhtäläisyyksiä. Molemmat olivat Tampereen puuvillatehtaiden omistajia, jopa suurin piirtein samasta vuodesta lähtien. Molemmat perheet olivat monikielisiä, vaikka von Nottbeckin perheessä ei kuitenkaan ollut yhtään suomalaista verta. Molemmat perheet nousivat yhteiskunnallisesti ensimmäisten edustajien mentyä naimisiin saksankielisten kreivittärien kanssa. Junkermannin äiti muutti vanhempana Andemar de Cressyn kanssa

Grenobleen jossa he kuolivat, Wilhelm von Nottbeck itse kuoli Pariisissa vuonna 1900, aivan kuten myös hänen vanhin poikansa Carl Samuel (1904) sekä Peter (1899), ja Eduard kuoli Lausannassa. Nottbeckien perheestä ei kyllä löydy yhtään venäläistä upseeria, mutta toisaalta Peter von Nottbeckin vaimo oli Suomen santarmien komentaja kenraalimajuri von Tobiesenin tytär, jonka veli kuoli nuorena upseerina venäläis-turkkilaisen sodan aikana.

Karagatsiksen mukaan Junkermannien Tampereen kodissa oli torni, Näsilinnassa taas on kaksi matalaa tornia. Karagatsiksen tiedot Suomesta eivät lopu tähän. Junkermann sekä koko hänen perheensä ovat kaikki hyvin mieltyneitä alkoholiin, Junkermanin äiti kuvataan jopa hieman alkoholisoituneeksi. Junkermann esitellään kerran kirjassa suomalaisena kreivinä, joka olisi uinut jokaisessa Suomen 60000 järvessä, ja hänen viimeisinä päivinään Tampereella keskustellaan Tuonelan joutsenista (Karagatsiksella monikossa) sekä tanssitaan Sibeliuksen *Valse tristen* tahdissa ”Helsingforsin Filharmonisen Akatemian” soittaessa. Ja tuskin kukaan yllättyy siitä, että 1930-luvulla kirjoitetun kirjan kaksi suomalaista pääsukua ovat nimiltään Saarinen ja Sillanpää.

Emme tiedä, mistä Karagatsis sai tietonsa Suomesta. Hänen tyttärensä Marinan mukaan Karagatsis kävi usein Pireuksessa, jossa hänellä oli tapana kirjoittaa eräässä kahvilassa, ja tytär olettaakin, että Karagatsis olisi siellä voinut tutustua johonkin suomalaiseen. Pireuksessa toimivat vuodesta 1923 lähtien Eugenios Eugenidesin yhtiöt, joiden joukossa *Svenska Orient Linien*. Eugenides toi puuta ja paperia Pohjoismaista itäiselle Välimerelle. Suomen kanssa hän oli käynyt kauppaa vuodesta 1920 lähtien ja toiminut myös Suomen konsulina Kreikassa

vuodesta 1926 lähtien. Eugenideksella oli tiivis yhteystyö mm. *Finska Ångfartygs Ab – Suomen Höyrylaiva Oy:n* kanssa, joka lähetti hänelle nuoria suomalaisia toimimaan lyhyitä ajanjaksoja hänen Pireuksen konttorissaan. Esimerkiksi Olavi Paavolainen tapasi Pireuksessa yhden näistä suomalaisista, joka oli nimeltään Gröndahl.

Eugenios Eugenides oli myös itse käynyt Suomessa ja tunsikin muutenkin Suomea erinomaisesti. Hän vaikutti mm. sekä suomalaisen filhellenin von Sassin muistomerkin pystyttämiseen Mesolonghissa 1938 että rahan keräämiseen Mannerheimin muistomerkkiä varten Montreuxissa 1955. Eugenideksella oli talo Veveyssä Montreuxin ja Lausannen välimaastossa, jossa hän vietti elämänsä loppuvuodet, ja tutustui mm. Mannerheimiin. Hän on siellä voinut tutustua myös Eduard von Nottbeckin lapsiin, jollei hän peräti tuntenut von Nottbeckin perhettä jo 1920-luvulta asti. Mahdollisesti Eugenides tunsikin myös Karagatsiksen, mutta tämä jää valitettavasti täysin spekulatiiviselle tasolle. Ateenassa ja Pireuksessa ei muuten asunut tai edes käynyt kovin monta suomalaista tuohon aikaan.

Junkermann lienee yksi tunnetuimmista suomalaisista, joka esiintyy vieraan maan romaanin päähenkilönä. Tästä huolimatta hän on Suomessa tähän saakka pysynyt varsin tuntemattomana, mitä voidaan pitää aikamoisena kulttuuriskandaalina. Kreikkalaisten kuva Suomesta ja suomalaisista on aika pitkälle riippuvainen tästä kirjasta. Niinpä olisikin korkea aika kääntää Junkermann suomeksi. Toivoisin, että joku nuoremman sukupolvesta tarttuisi tähän. Junkermannista voisi hyvinkin tehdä myös syvällisen tieteellisen tutkielman, vaikkapa väitöskirjan kirjallisuustieteessä tai historiassa. Vielä siis riittää tekemistä Suomen ja Kreikan välisen historian saralta!

Varhaisten Junkermann-kirjojen painoksien suuruuksista ei valitettavasti ole tietoja. *Estia*-kustantamon mukaan kirjaa on kuitenkin pelkästään viimeisten 15 vuoden aikana myyty 67000 kappaletta. Kokonaisuudessaan kirjaa saattaa siten olla myyty ainakin kolmisen sataa tuhatta, ellei jopa puoli miljoonaa kappaletta.

Peter von Nottbeckin rakennuttama uusbarokkilainen palatsi Milavida (Näsilinna) Tampereella, joka kuvataan myös Karagatsiksen Junkermannissa. Kuva: Wikimedia Commons.

PERSIALAISSOTIEN TAISTELUT HISTORIAN KOULUKIRJOISSA

ILKKA KUIVALAINEN

PERSIAN VALTAKUNNAN ja kreikkalaisten kaupunkivaltioiden välisiä persialaissotia käytiin 499–448 eKr. useammassa vaiheessa. Persia oli kohonnut suurvallaksi Kyyroksen kukistettua meedialaiset ja valloitettua muun muassa Babylonian ja Lyydian sekä Vähän-Aasian kreikkalaisalueet. Persian valtakunta ulottui lopulta Libyasta Intian luoteisosiin, ja Persianlahden etelärannalta Tonavalle ja Afganistaniin asti. Persialaissotien tapahtumat alkoivatkin Jooniasta, jossa Persian alaisuudessa olevat kreikkalaiskaupungit nykyisen Länsi-Turkin rannikolla nousivat kapinaan persialaisten asettamia tyranejaan vastaan. Ateena ja Eretria lähettivät apua kapinaan nousseille kaupungeille. Tappioiden jälkeen apujoukot palasivat Ateenaan, vaikka kapina Vähässä-Aasiassa vielä jatkuikin. Ladden meritaistelun jälkeen kapinaa johtanut Miletoksen kaupunki tuhottiin ja Persia laajensi valtaansa Khersonesokseksen niemalle ja Marmarameren rannalle 493 eKr. Muutaman vuoden tauon jälkeen sotatoimet siirtyivät länteen, jossa tavoitteena oli kostaa sekä Ateenalle että Eretrialle heidän tukensa Joonian kapinalle. Eretria tuhottiin mutta sotaretki päättyikin suurkuningas Dareioksen tappioon vuonna 490 eKr. Marathonissa Koillis-Attikassa. Vain pieni Plataiain kaupunki ehti auttamaan ateenalaisia tässä taistelussa, jossa kreikkalaisten keihäsmiehet voittivat persialaisten jousiampujat.

Tämän jälkeen persialaiset joutuivat paneutumaan muiden valtakuntansa osien asioihin, koska Egyptissä oli noustu kapinaan. Suurku-

ningas Dareios kuoli ehtimättä tehdä uutta sotaretkiä Kreikkaan, mutta häntä seurannut Kserkses päätti kostaa isänsä tappion ja varusti sekä suuren maa-armeijan että laivaston kukistamaan häntä vastustavat Kreikan kaupunkivaltiot. Tämän persialaissotien toisen vaiheen merkittävistä taisteluista – Thermopylain solan maa-taistelusta ja Salamiin saaren luona käydystä meritaisteluista – tulee tänä syksynä kuluneeksi 2500 vuotta. Kserkses sai kuitenkin vastaansa huomattavasti yhtenäisemmän Kreikan, mutta oli myös kreikkalaisia, jotka tukivat Persiaa. Tällaisia olivat muun muassa Ateenan entisen tyrannin Peisistratoksen jälkeläiset ja kaikki Vähän-Aasian rannikon kreikkalaiskaupungit, joiden oli nyt pakko varustaa laivoja persialaisten laivastoon, sekä Thessalia. Nyt Ateenaa tukevan Spartan johdolla persialaisia vastassa oli kolmisenkymmentä kreikkalaista polista. Teeba tuki aluksi tätä liittoa mutta vaihtoi Thermopylain jälkeen persialaisten puolelle. Suuri osa kaupungeista päätti pysyä puolueettomana; näin esimerkiksi Argos.

VARHAISET SUOMENKIELISET
KESKIKOULUN HISTORIAKIRJAT
KASVATTAMASSA ISÄMAANRAKKAUTEEN

Persialaissodat päätyivät laajasti suomalaisten tietoisuuteen viimeistään venäläistämiskaudella. Historianopetuksen kehittäjän, Helsingin normaalilyseon yliopettajan Matti J. Castrénin

Mantere – Sarvan kuvituksena useimmissa painoksissa oli koulujen kuvataulusta otettu mustavalkoinen meritaistelukuvaus, jonka tekijää ei mainittu (lyhennetty laitos 1934, 53). Alkuperältään saksalaisen värillisen kuvan tekijä oli Anton Hoffmann (1863–1938) ja julkaisija Schulbilderverlag F. E. Wachsmuth.

(1928–1992) mukaan esimerkeillä, joissa pieni kansa taistelee voitokkaasti suurta naapuriaan vastaan, haluttiin vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen, koska sensuurin vuoksi ei kantaa voitu ottaa suoraan. Kreikan professori O.E. Tudeerin kirjoittama *Kreikan kansa persialaissotien aikana* ilmestyi venäläistämistoimien joksikin aikaa laannuttua vuonna 1906. Se perustui hänen 1900 pitämiinsä yliopistollisten lomakurssien luentoihin, mutta painettiin laajennettuna ja kuvitettuna Otavan sarjassa Tieteen työmailta (9), ja sai tällaisena kansanpainoksena suuren vaikutuksen. Tämä heijastui oppikoulujen yleisen historian oppikirjoista merkittävimmäksi tulevaan Oskari Mantereen ja Gunnar Sarvan, kahden pedagogin ja oppikirjailijan, vuonna 1915 julkaisemaan teokseen keskikoulun *Historian oppikirja 1. Vanha ja keskiaika* (WSOY). Se oli koulukirjojen joukossa aivan omaa luok-

kaansa persialaissotien käsittelyn laajuudessa. Aiheen olikin tarkoitus vahvistaa suomalaisten oikeustaistelua venäläistämistä vastaan, mutta antiikin historialla oli muutenkin suuri osa vuoden 1916 oppiennätyksissä, joka terminä vastasi siis nykyistä opetussuunnitelmaa. Oma vuonna 1946 painettu ja suvussa kulkenut laitokseni on aineistoiltaan tästä alkuperäisestä kirjasta jo jonkin verran supistettu, mutta lähes muuttamattomana kirja oli käytössä oppikouluissa aina 1960-luvulle asti. Viimeinen 24. painos ilmestyi nimittäin 1962. Itse luin sen jo pienenä, ennen historianopetuksen alkua koulussa, koska vanhoja oppikirjoja oli sijoitettu kodissamme juuri lastenhuoneen kaappeihin. Jäin kyllä siltä tieltä koukuun, siirtyen oppikirjoista seuraavaksi B. Estlanderin ja Eero Hietakarin *Jokamiehen Maailmahistoriaan* (WSOY).

Marathonin taistelun kuvauksen Mantere – Sarva aloittaa seuraavasti:

*Dareios ei voinut unohtaa, että Ateena oli uskal-
tanut asettua häntä vastaan. Hän tahtoi rangaista
tuota uhkarohkeata kääpiövaltiota ja samalla
valloittaa koko Kreikan. Vuonna 490 hän lähetti
suuren sotajoukon Aigaian meren yli Kreikkaan.
Mutta ateenalaiset eivät menettäneet rohkeuttan-
sa, vaan lähtivät Miltiä'deen johtamina vihollisia
vastaan ja voittivat heidät Maratho'nin taistelussa.*

Kirjassa annettiin siis ääntämisohjeita, kun nimi ensimmäisen kerran esiintyi itse tekstissä (ei siis otsikossa). Osa myöhemmistä henkilönimistä oli myös muutettu suomenkieliseen muotoon.

Seuraavaksi käsiteltiin Ateenan varustautumista:

*Marathonin taistelun jälkeen useimmat luuli-
vat, että persialaisvaara oli ohi. Mutta Ateenassa
oli kuitenkin kansalainen, joka muita kauko-
näköisempänä huomasi, etteivät persialaiset
jättäisi yritystään kesken. Tämä kansalainen oli
Themistoklēs... Hän taivutti ateenalaiset rakenta-
maan 200 laivan suuruisen l a i v a s t o n sekä
perustamaan mainion Peirai'us sataman.*

Thermopylain ja Salamiin taistelut käsiteltiin omassa laajassa kappaleessaan, joka alkaa sivun 51 alusta ja jatkuu yli sivun 53 puolivälin, ja mukana on myös kaksi kuvaa.

*Themistokles olikin arvannut oikein. Saatuaan
tiedon Marathonin tappiosta Dareios kohta alkoi
valmistaa uutta retkeä. Hän tosin kuoli kesken
varustuksiaan, mutta hänen poikansa Kserkses
(pers. Khšājarša) jatkoi isänsä työtä, ja v. 480 hän
Vähästä-Aasiasta lähti liikkeelle mukanaan sota-
joukko, suurempi kuin ainoallakaan hallitsijalla
sitä ennen oli ollut.*

Aluksi annettiin perustiedot normaalilla tekstillä, ja on huomattava, että kirjan tekijät sana-

valinnoilla selvästi ottivat kantaa tapahtumiin: Kserkseen sotajoukkoa kutsutaan *laumaksi*, ja Spartan kuningas oli *uljas* Leonidas:

*Kun Kserkses laumoineen lähestyi Kreikkaa, useat
valtiot lähettivät alamaisuuden merkiksi hänel-
le vettä ja maata. Toiset, etunenässä Spartta ja
Ateena, kieltäytyivät sitä tekemästä. Lähtipä 300
sparttalaista uljaan kuninkaansa Leōnī'dään joh-
tamina kapeaan Thermopylain solaan estämään
persialaisten pääsyn varsinaiseen Hellaaseen. Ur-
hean vastarinnan jälkeen he kaatuivat kaikki, ja
Kserkses lähti samoilemaan etelää kohti. Kserkseen
laivasto oli rannikkoja pitkin seurannut maajouk-
koa sen tunkeutuessa yhä etelään. Thermopylain
taistelun jälkeen koko Kreikan laivasto oli kerään-
tynyt Salami's saaren ja Attikan mantereen väli-
seen kapeaan Salamiin salmeen. Siellä Persian lai-
vasto yllätti sen, mutta taistelu päättyikin vastoin
hyökkääjien odotuksia kreikkalaisten täydelliseen
voittoon.*

Tämän jälkeen Mantere ja Sarva jatkoivat pie-
nemällä ja tiheämpään painettuna lisätietona kreikkalaisten historioitsijoiden kuvauksella Kserkseen sotajoukosta ja itse taisteluista. Persialaissodat kattoivat kirjasta yhteensä yli kuusi ja puoli sivua (48–54) ja suurin osa tekstistä oli painettu petiitillä kuten myös Thermopylaihin pystytetyn kivileijonan teksti: ”Vieras, Sparttaan vie tämä viesti: me uinumme tässä, täyttäen käskyä lain, maallemme uhrautuen.”

Salamiin taisteluun valmistautumisesta kerrotaan ateenalaisten kannalta seuraavasti:

*Tämän kaupungin asukkaat olivat kääntyneet Del-
foin oraakkelin puoleen, joka ilmoitti, että Ateenan
suoja oli puisissa muureissa. Näiden sanojen The-
mistokles selitti tarkoittavan, että oli turvaudutta-
va laivastoon. Hän saikin ateenalaiset taivutetuik-
si jättämään kaupunkinsa autioksi. Naiset, lapset
ja tavarat vietiin Salamis saareen, mutta miehet
astuivat laivoihin. Samoihin aikoihin kreikka-
laisten koko laivasto kokoontui Salamiin salmeen.*

Mantere – Sarvan vaasimaalauksen perusteella kuvatut kreikkalaiset soturit varustautumassa sota-asuun (lyhennetty laitos 1958, 53).

Themistokles koetti taivuttaa yhtyneen laivaston päälliköt täällä yrittämään ratkaisevaa taistelua. Kun hän ei saanut kaikkia päälliköitä taivutetuksi tuumaansa, vaan muutamat uhkasivat ensi tilassa purjehtia etelään suojellakseen Peloponnesosta, hän päätti turvautua salajuoneen. Hän lähetti uskotun orjansa Kserkseen luo ilmoittamaan, että Kreikan laivasto oli koolla Salamiin salmessa. Jos kuningat siis yhdellä iskulla tahtoi saada koko laivaston muserretuksi, tuli hänen viipymättä ryhtyä hyökkäykseen. Tästä Kserkses ihastui suuresti sekä antoi laivastolleen käskyn hyökätä aamun valjetessa.

Themistokles esitetään kirjassa sankarina, ja vieressä onkin valokuva häntä korinttilainen kypärä ylös vedettynä esittävästä rintakuvaveistoksesta. Se lienee otettu jostakin Vatikaanissa olevan veistoksen (noin 400 eKr., Museo Pio-Clementino inv. 306) kopiosta.

Kun taistelu oli alkanut,

helleenit kohottivat raikuvan sotahuudon: 'Taisteluun miehet, synnyinmaan, naistemme ja lastemme vapauden puolesta!' Myös persialaiset rohkaisivat toisiaan kehoitushuudoilla. Syntyi tulinen ottelu. Mutta persialaisten laivasto, joka oli koottu foinikialaisista ja egyptiläisistä laivoista, ei voinut laivojen suuruuden takia vapaasti liikkua ahtaassa salmessa. Sen tähden kreikkalaisten kevyet alukset

puskivat kokkapuskimillaan toisen vihollislaivan toisensa jälkeen upoksiin. Vihdoin koko Persian laivasto kääntyi pakosalle.

Muuna kuvituksena oli Kreikan kartta taistelu-paikkoihin, piirroksena todennäköisesti vaasi-maalauksen pohjalta piirretyt kreikkalaissoturit varustautumassa sota-asuihinsa, kaksi opetus-
tauluihin vertautuvaa modernia historiamaalauksuvaa, joista toinen esitti kreikkalaista sotalaivaa ja toinen Salamiin taistelua. Kuvälähteitä ei vanhoissa oppikirjoissa mainita, ja itse asiassa nykyissäkin ne monesti jäivät kuvapankin mainitsemisen tasolle.

LUKION HISTORIAN OPPIKIRJOJEN SUPPEAMMAT KUVAUKSET

Lukiossa käytettiin pitkään Gunnar Sarvan yhdessä historian lehtori K. V. Niemen kanssa kirjoittamaa teosta *Historian oppikirja lukioluokkia varten. I osa, Vanha ja keskiaika* (WSOY). Kouluhallitus oli hyväksynyt teoksen 1939, oma neljäs painokseni on vuodelta 1950, mutta sitä oli jo jouduttu lyhentelemään vuoden 1939 jälkeen, koska vanhan ja keskiajan historian opetuksesta tuli selviytyä lyhemässä ajassa. Ta-
voitteena oli kerrata vastaava kohta keskikoulun

oppikirjasta ennen lukion kirjan analyttisempaa ja tiivistetymppää kappaletta: Persialaissotien käsittely alkoi sivulta 55 ja päättyi sivulle 57, joten sivun 58 tehtävien kanssa aiheeseen voidaan katsoa käytetyn noin kolme sivua. Tässä on mukana myös puolen sivun kartta *Joonialaiskapina ja Persialaissodat*. Varsinaisia lukukappaleita (eli opiskeltavaa tekstiä) on kyseisessä kirjassa kaikkiaan 217 sivua, joten persialaissodille omistettu sivumäärä on yhä huomattava. Tämän lisäksi viiden persialaissotiin ja Ateenan hegemonian kauteen liittyvän harjoitustehtävän joukossa on kolme kysymystä, joissa oli tarkoitus tutustua erikoiskirjallisuuden avulla Kreikan sotailotekseen, Marathonin taisteluun sekä Thermopylain ja Salamiin taisteluihin. Itse sotien maailmanhistoriallinen merkitys tiivistettiin seuraavasti:

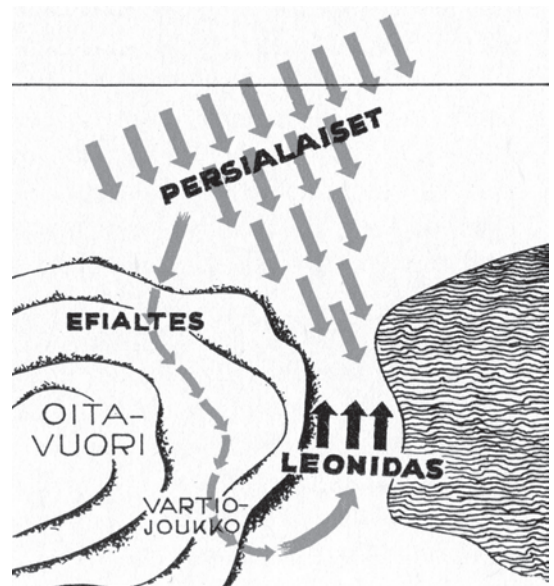
Länsi oli voittanut idän. Siirtokunnat elivät vapaina. Edistyskelpoinen Kreikan kansa oli säästynyt itämaalaisuuden orjuutukselta, ja se voi vapaana kehittää korkeata sivistystään. Ateenan panos persialaisten voittamiseksi oli ollut huomattava. Siksi tämä valtio saikin johtavan aseman Kreikassa.

Omien lukiovuosieni oppikirja oli vuoden 1985 opetussuunnitelman mukainen Seppo Hannulan, Aimo Mäkelän, Risto Peltovuoren ja Heikki Ylikankaan kirjoittama *Muuttuva maailma 1: Länsimaisen kulttuurin kehityksperusta* (Kustannuskiila, 3. painos 1987). Siinä nähtiin antiikin kulttuuriperinnön olevan tärkeää nykyaikallekin, mutta toisaalta käsiteltävä oppiaine oli määrältään niin runsas, että opettajan harkinnan mukaan joitakin aiheita voitiin jättää käsittelemättä. Persialaissotia tarkastellaan sivuilla 40 ja 41 ja mukana on myös Kreikan kartta persialaisten liikkeistä ja taistelupaikoista. Vuoden 480 taistelut kuvataan edelleen:

Kreikkalaiset asettuivat vastarintaan Thermopylain solaan ja läheiselle merialueelle. Meritaistelu jäi ratkaisemattomaksi, mutta kiertotietä käyttäen persialaisten onnistui saartaa solaa puolustavat

kreikkalaiset. Muiden perääntyessä jättäytyi 300 spartalaista Leonidas-kuninkaan johdolla viivytämään persialaisia. Kaikki spartalaiset kaatuivat. Persialaiset valtasivat Kreikan keskiosan, ja maa-joukot perääntyivät Korintin kannakselle. Ateenan asukkaat pakenivat Salamiin saarelle. Sen ja mantereen välisessä ahtaassa salmessa käytiin meritaistelu, jossa ateenalaiset saivat ratkaisevan voiton. Tappion jälkeen suurkuningas poistui sotatoimialueelta, ja seuraavana vuonna Kreikkaan jäänyt maasotajoukko hävisi Plataian taistelussa. Uhka oli torjuttu.

Ensin mainitulla ”ratkaisemattomalla meritaistelulla” tarkoitettiin Euboiansaaren pohjoispuolisen Artemisionin niemen luona käytyä meritaistelua samanaikaisesti Thermopylain tapahtumien kanssa, mikä oli lisäystä aiempien kirjojen tekstiin, mutta muuten kuvaus oli lyhentynyt huomattavasti. Kartan alla oli väri-valokuva punakuviovaasista, jossa soturi jättää

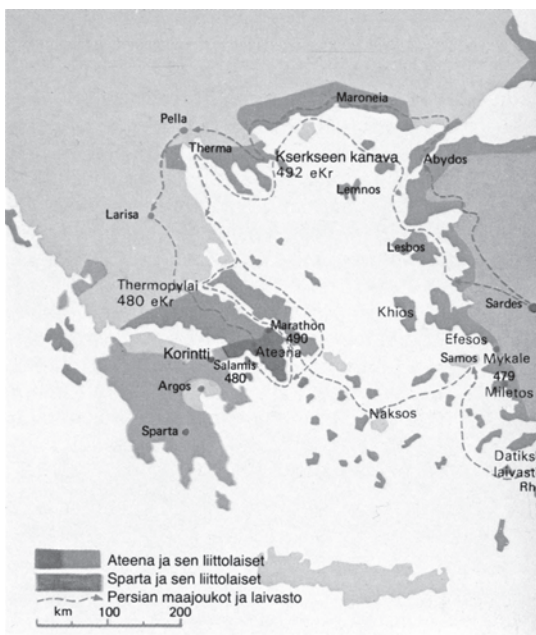
Keskikoulun uusien oppiennätysten mukainen Kai R. Lehtosen *Vuosisadat* vierivät 1 (WSOY 3, painos 1967, 44–45) paneutui lähinnä Marathonin ja Thermopylain taisteluihin. Merisota ja Salamiksen taistelun voitto mainittiin kolmella virkkeellä. Piirroksista vastasi Arne Nopsanen.

Hannula – Mäkelä – Peltovuori – Ylikangas, *Muuttuva maailma: Länsimaisen kulttuurin kehityksperusta* kuvaasi persialaissotien tapahtumia värillisellä kartalla, jossa Teeba on kuitenkin laitettu Ateenan liittolaiseksi, vaikka se pian luopuikin taistelusta. (Kustannuskiila 3, painos, 1987, 41). Piirroksista vastasivat Anja Tasinen ja Jouko Kääriäinen.

jäähyväisiä vaimolleen ja iäkkäälle isälleen. Vaasi ajoitettiin kuvassa n. 430 eKr., siis viitisenkymmentä vuotta itse taistelun jälkeen.

HISTORIANOPETTAJAN KOKEMUKSIA 2000-LUVULTA

Itse aloitin lukion opettajana *Muutosten maailma* -kirjasarjalla, josta tehtiin useita erilaisia painoksia. Lukion opetussuunnitelmat olivat muuttuneet radikaalisti jo vuonna 1994, sillä kronologinen eteneminen maailmanhistoriasa oli vaihtunut temaattisiin kursseihin, joista ensimmäisessä antiikin aikaa käsiteltiin osana talous-, sosiaali- ja ympäristöhistoriaa, toisessa kurssissa taas keskittyen kulttuurihistoriaan. Esko Heikkisen, Matti Ojakosken ja Jaakko Väisäsen lukion ensimmäinen kurssi *Ihminen, ympäristö ja kulttuuri* (WSOY 2002) käytti persialaissotiin 12 riviä varsinaista tekstiä, joista noin puolet käsitteli vuotta 480 eKr. Tapahtumista mainitaan vain Salamis muttei enää Thermopylaila. Nimenä se kuitenkin esiintyy viereisellä kuva- ja dokumenttisivulla, jossa oli myös 14 rivin lainaus miespolvea tapahtumien jälkeen kirjoittaneen historioitsija Herodotoksen Salamiin meritaistelun kuvauksesta. Oppikirjan aikaisemmassa versiossa (Kustannuskiila 1999) persialaissodille omistettuja rivejä oli yksi vähemmän, mutta kuvasivulla esitettiin tarkasti Persian laivaston ja maajoukkojen eteneminen, ja Herodotos-lainauksen sijaan esiteltiin Marathonin taistelun perintöä maratonjuoksussa. Näin voisi arvioida uudistetun laitoksen laajentaneen taistelujen käsittelyä, kun siihen oli lisätty yksi aikalaishäde.

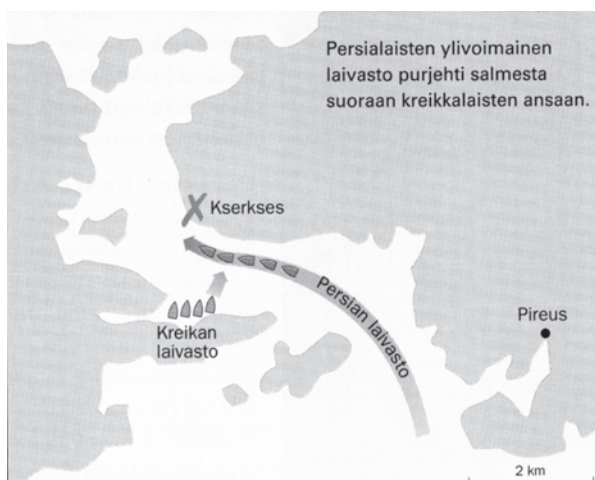
Muissa historian oppikirjoiksi tarkoitetuissa sarjoissa persialaissotien käsittelyn laajuus vaihteli. Lukion historian ensimmäisen kurssin kirja sarjassa *Ihmisen tiet* (Otava 1994) sisältää kappaleessa ”Kaupunkivaltio ja sen asukkaat” kolme riviä persialaissodista mainiten osan poliiksista ryhtyneen Ateenan ja Spartan kanssa puolustautumaan Persian suurvallan hyökkäystä vastaan. *Ajasta aikaan 1* (WSOY 1994) on puolestaan hieman yksityiskohtaisempi. Mukana ovat sodan molemmat vaiheet, vuodesta 480 seuraavasti: ”Kymmenen vuotta myöhemmin Persia hyökkäsi uudelleen Kreikkaan tuoden mukanaan suuren laivastonsa. Ateenalaiset ratkaisivat sodan kreikkalaisten voitoksi uudenaikaisen laivastonsa avulla.” Kaikille lukiolaisille yhteisen ja tuolloin vielä pakollisen kulttuurihistoriaa käsitelleen toisen kurssin *Eurooppalaisen ihmisen aikakirja* (Edita 2002) kertoo persialaissodista puolestaan neljällä rivillä mainitsematta enää yksittäisiä taisteluita.

Vuonna 2005 käyttöön otettu seuraava opetussuunnitelma ei tuonut kovin suuria muutoksia näiden kurssien sisältöihin. Vaikka historialle omistetuissa kursseissa persialaissotia käsiteltiin

vähän tai ei lainkaan, niin ylioppilaskirjoituksiin valmentavissa kertauskirjoissa ne yllättävästi olivatkin mukana. *Lukion historian kertauskirja* (WSOY 2007) ottaa persialaissodat omaksi kappaleekseen ja mainitsee sekä Marathonin että Salamiin taistelun. *Abi Historia* (Otava 2009) ajoittaa ns. persialaissodat 490–479 eKr. ja lisää, että ”Persian kukistaminen persialaissodissa takasi kreikkalaisen kulttuurin jatkumisen” mainitsematta kuitenkaan yksittäisiä taisteluja. Jo vanhempaa kirjaa *Lukion horisontti. Aatteita ja kulttuuria, Eurooppalainen ihminen* uudistettiin tässä vaiheessa (Otava 2016), mutta siinä viitattiin persialaissotiin lähinnä persialaisten tuhoaman Ateenan jälleenrakennuksen kautta, ei siis paljastaen sitä, miksi ja miten kaupunki oli hävitetty.

Kaikille pakollinen kulttuurihistorian kurssi jäi pois edellisessä lukion opetussuunnitelmauudistuksessa (LOPS 2016) ja se jatkuu vapaaehtoisena myös ensi vuonna käyttöön tulevilla uusilla opetussuunnitelmissa. Koko eurooppalaisen kulttuurihistorian tuntemus on heikentynyt huomattavasti, koska kaikki lukiolaiset eivät enää useampaan vuoteen ole sitä opiskelleet. Jo viidentoista vuoden ajan koulussani on käytetty *Forum*-sarjaa. Sen neljännessä, lukiolaisille siis vapaaehtoisessa historian kurssissa *Eurooppalaisen maailmankuvan kehitys* (Otava 2017) Antti Kohi, Hannele Palo, Kimmo Päiväranta ja Vesa

Vihervä viittaavat Kreikan klassisen taiteen kohdalla persialaissotiin: ”Voitollisten persialaistien jälkeen kreikkalaisten itseluottamus nousi ja kaupungit vaurastuivat. --- Persialaisten hävittämä Akropolis-kukkula rakennettiin uudelleen 400-luvulla eKr.” Lisäksi demokratian kehityksen yhteydessä mainitaan, että ”Ateenan laivaston ja sen soutajien merkitys oli suuri, kun idän suurvalta Persia uhkasi Ateenaa 500-luvun lopulla.” Kirja ei näin ollen kerro mitään tarkempaa persialaissodista. Kaikille lukiolaisille pakollisessa ensimmäisessä historian kurssissa *Ihminen ympäristön ja yhteiskuntien muutoksessa* (Otava 2016) kerrotaan, että ”Kreikkalaisia yhdisti yhteinen historia, kieli ja uskonto sekä vihollinen Persia.” Kirjasarja lienee kuitenkin tällä vähäisellä informaatiollaan poikkeus, sillä esimerkiksi *Historia ajassa* -sarja (Sanoma Pro 2016) mainitsee, että ”Ateenan laivasto oli keskeisessä roolissa, kun kreikkalaiset torjuivat idän suurvallan Persian hyökkäykset 400-luvun alussa eaa”. Lisäksi erillisessä tietoisuudessa esitetään kuva amerikkalaisesta elokuvasta *300* (vuodelta 2006) ja kerrotaan spartalaisten kuolemaa halveksivan viivytystaistelun Thermopylain solassa innoittaneen enemmän tai vähemmän totuudenmukaiseen kuvaukseen yli 2000 vuotta myöhemmin. *Kaikkien aikojen historia* (Edita 2016) paneutuu puolestaan siihen, mikä teki kreikkalaisista kreikkalaisia: ”Polikset [toisistaan riippumattomat kaupunkivaltiot] solmivat Spartan johdolla puolustusliiton alueelle hyökännyttä Persiaa vastaan niin sanotuissa persialaissodissa 490–448 eKr. Ateenan laivaston voimalla kreikkalaiset lopulta voittivat Persian. Voitto loi yhtenäisyyden tunnetta: syntyi jako

Ison tekijäjoukon, Hanste – Hellström – Jutila – Plathan – Probst – Rokka, *Aikamatka maailman historiaan* (WSOY 1998, 103) paneutui Salamiin taisteluun peräti kokonaisen sivun verran. Kartoissa oli tämä yksityiskohtainen sekä koko saaren ja rannikon karttakuva. Lisäksi taistelupaikasta oli ilmapalokuva. Kuvituksen tekijä oli Erkki Alanen.

kreikkaa puhuviin ja **barbaareihin**, jotka eivät osanneet kreikkaa.” Lihavointi tarkoittanee, että kyseistä termiä on tarkoitus käsitellä tunnilla.

Ihmettelen kovasti, miksi osa oppikirjailijoista haluaa tehdä persialaissodista niin sanottuja persialaissotia. Surullisen ilmeistä kuitenkin on, että lukion historianopetuksessa persialaissodat, kuten koko antiikin historia, ovat jääneet marginaaliseen rooliin, aivan kuten vapaaehtoiseksi siirretty kulttuurihistoriakin.

LUKION JA PERUSKOULUJEN KÄSITTELYN EROT

Nykyisin persialaissotien taisteluista Salamiin meritaistelu on jo kauan ollut paremmin esillä kuin Thermopylai. Tämä johtunee siitä, että Salamis liittyy Ateenan laivaston keskeiseen rooliin, joka näkyy sekä demokratiakehityksessä että persialaissotien jälkeisessä Ateenan hegemoniassa. Lisäksi spartalaisten sankarikuolema ei ehkä ole niin tavoiteltu ideaali, tosin poikkeuksena jo edellä mainittu amerikkalainen elokuva, jolla historiaa linkitetään populaarikulttuuriin. Peruskoulussa persialaissotia käsitellään enemmän kuin lukiossa, aivan kuten aikanaan keskikoulussakin, sillä *Aikamatka maailman historiaan* (WSOY 1998) käytti aiheeseen peräti neljä sivua, kokonaisen aukeaman Thermopylaista ja Salamiista ja liitti mukaan peräti kartat Salamiin taistelusta, ilmakuvan salmesta, modernin Leonidas-veistoksen ja kaatuneen soturin Aiginan Afaian temppelin päätykolmiosta; tämän viimeisen pitäisi kuvittaa kaatunutta spartalaista Thermopylaissa, mutta temppelin kuvakoristelussa se liittyy kuitenkin paljon aiemmin käytyyn Troijan sotaan. Tyttäreni käyttämässä uudessa peruskoulun historiankirjassa *Ritari* (Sanoma Pro

2015) persialaissotiin ja peloponnesolaissotiin käytetään yhteensä yhden sivun toinen palsta hyvin harvaa tekstiä:

Ensin pieni ateenalaisten sotajoukko voitti persialaiset Marathonin taistelussa. Siitä alkoivat noin 50 vuotta kestäneet persialaissodat. Ratkaisevan voiton kreikkalaiset saivat Salamiin meritaistelussa, kun heidän laivastonsa löi Persian mahtavan laivaston, eikä Persia onnistunut valloittamaan Kreikkaa.

Aukeaman kuvituksena on ostrakoneja, ruukunsirpaleita, joihin viitataan kansankokousten äänestyslippuina. Niitä käytettiin nimenomaan karkotusäänestyksissä, kun maanpakoon lähetettäväksi ehdotetun nimi raapustettiin niihin. Tuntumani peruskouluun on vähäinen, mutta vaikuttaa siltä, että Ateenan keskeinen rooli sekä antiikin Kreikan historiassa/kouluhistoriassa pitää sen 400-luvun alun taistelut, joskus Marathonin mutta yleisemmin Salamiin esillä, mikäli persialaissodat jossakin koulukirjassa yleensä mainitaan.

Yleisesti ottaen persialaissotien käsittely oppikirjoissa on enää sidoksissa kirjan tekijöiden omaan mielenkiintoon. Niitä ei enää nähdä pakollisena kasvatukseen ja sivistykseen kuuluvana tekijänä kuten aikaisemmin.

KOULUN HISTORIAKIRJOIHIN LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA

M. J. Castrén, S. Ahonen, P. Arola, K. Elio ja A. Pilli, *Historia koulussa*, Helsinki 1992.

J. Rantala, ”Historian oppikirjoja sadan vuoden ajalta – luonteenkasvatuksesta kriittisyyteen”, *Oppikirja Suomea rakentamassa*, toim. P. Hiidenmaa, M. Löytönen ja H. Ruuska, Helsinki 2017, 247–281.

KOLMISOUTU JA SEN MIEHISTÖ

LEENA PIETILÄ-CASTRÉN

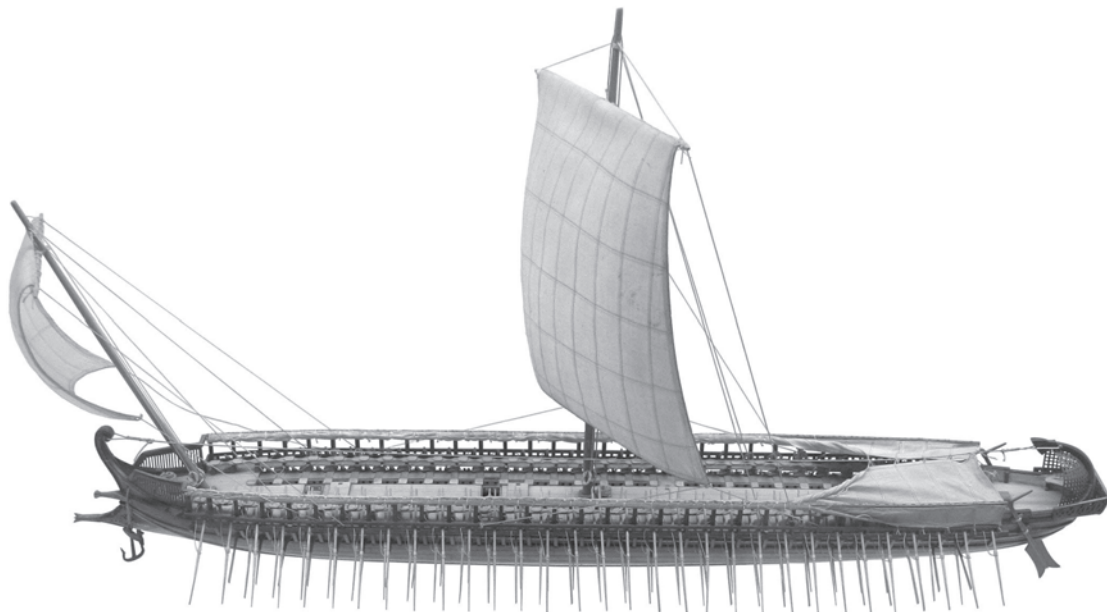
KOLMISOUTU TAI kolmiairoinen, kreikaksi *trieres*, latinaksi *triremis*, oli antiikin maailman tehokkain sotalaiva, kaleeri, siis pääasiassa soutamalla liikuteltava virtaviivainen alus, jonka kehittäjiä olivat suuret merenkulkijat foinikialaiset ja kreikkalaiset, historioitsija Thukydideen mukaan näistä ensimmäisinä korinttilaiset. Sotalaivojen kehitys perustui soutajien määrän lisäämiseen yhdestä ensin kahteen kerrokseen, jolloin laivasta tuli kaksisoutuinen, ja 700-luvun kuluessa kolmeen kerrokseen. Kahden alimman soutajarivin airoille tehtiin laivan runkoon aukot, jotka tilkittiin nahkapusseilla, mutta ylimmän eli kolmannen kerroksen airoilla oli ulkohanka. Vielä pitkään kullakin soutajalla oli oma aironsa.

Kolmisoudussa oli pitkä ja kapea, syväykseltään matala runko, jonka pituus oli noin 37 metriä, pituuden ja leveyden suhteen ollessa 8–10:1. Mastoja oli ainakin yksi, raakapurjetta käytettiin myötätuulessa, mutta ei taistelutilanteessa, jossa alusta liikuteltiin ainoastaan lihasvoimalla. Vakionopeus oli 6–8 solmua ja kiihdytyksissä kymmenen solmun luokkaa. Soutajilla oli istuimina kiinteät penkit, airojen pituus oli 4–4.5 metriä. Kolmisoudun runko tehtiin tammesta, muut osat kevyemmästä havupuusta ja alukset vedettiin, perä edellä, yöksi maihin vettymisen estämiseksi. Vaasimaalauksistakin tuttujen kreikkalaislaivojen eräänä tunnusmerkkinä oli

keulan kahden puolen suurikokoinen, marmorilevyllä maalattu silmäaihe sekä torjumaan onnettomuuksia että pelotteeksi viholliselle. Kuvaesityksissä näkyy usein myös keulan alaosaan sijoitettu keulapuskuri tai törmäyskärki, joka oli pituudeltaan noin kaksi metriä ja päällystetty pronssilla. Laivan pääasiallisena aseena se pyrittiin iskemään mahdollisimman suurella nopeudella vihollislaivan kylkeen tai perään, mikä edellytti huomattavaa kurinalaisuutta ja taitoja niin soutajilta kuin kahdella peräsinairoilla ope-roivalta perämieheltäkin. Oli päästävä suurella nopeudella vihollislaivojen väliin, mielellään taaksekin, ja katkottava niiden aivot samalla kun omat vedettiin kiireellä ainakin toiselta puolelta sisään. Näin tehtiin vihollislaiva liikuntakyvyt-

Kolmisoudun keulapuskuri Pireuksen arkeologisessa museossa. Kuva: L. Pietilä-Castrén.

Kolmisoudun pienoismalli Münchenin Deutsches Museumissa. Kuva: Wikimedia Commons.

tömäksi, vaikkei sitä välttämättä upotettu. Taktikka oli tehokkaimmillaan lähellä rantaa, myös suhteellisen tyyntä merta tarvittiin ja todellinen taistelu käytiin laiva laivaa vastaan. Mikäli veden varaan joutuneet olivat uimataitoisia, niin kuin kreikkalaiset yleensä olivat, he saattoivat ainakin toivoa selviävänsä rantaan asti hengissä vihollisen nuolisateessa.

Kolmisoudussa oli kahdensadan hengen miehistö, josta soutajia oli suuri osa eli 170. He takasivat laivan nopeuden ja liikuteltavuuden. Loput 30 toimivat lähinnä laivan mittaisella keskisillalla – kapteeni, perämies, tähyttäjä, soutumestari apunaan rytmin antava kaksois-huilunsoittaja, purjetta operoivat merimiehet sekä kymmenen raskasaseista jalkamiestä ja neljä jousimiestä, joiden toissijaisena tehtävänä oli nousta tarvittaessa vihollislaivan kannelle.

SALAMIIN MERITAISTELU

Akhaimenidien valtakunnan monikansallinen armeija oli suurkuningas Dareioksen pojan Kserkseen (hallitsi 486–465) johdolla siirtynyt keväällä 480 Hellespontoksen yli manner-Kreik-

kaan aloittaen toisen persialaissodan. Sen 2500 vuoden takaiset taistelut ovat kuuluisat: Kreikkalaisten tappio Thermopylain solassa, sen kanssa samaan aikaan lähivesillä käyty Artemisionin ratkaisemattomaksi jäänyt meritaistelu, josta kreikkalaisvaltioiden yhteinen laivasto vetäytyi Thermopylain uutisten jälkeen Salamiin saaren luo, ja sen salmessa käyty ratkaiseva meritaistelu todennäköisesti 29. syyskuuta 480.

Salamis on lyhyen matkan päässä Attikan länsirannasta, sen pohjoispuolella on Eleusiinlahti, etelässä taas laajempi Saroninlahti. Saari on hevosenkengän muotoinen aueten länteen, sen kukkulat ovat matalia ja korkein kohta noin 400 metriä. Kohti Attikaa ja Pireusta osoittava pitkänkapea Kynosouranniemi yhdessä pikkuruisen Psyttaleian saaren kanssa lähes sulkee pääsyn etelän suunnasta Salamiin ja mantereen väliseen salmeen. Ateenan väestö oli etelää kohti etenevien persialaisten alta evakuoitu Troizeniin Peloponnesoksen koilliskulmaan sekä Salamikseen, josta se saattoi havainnoida Ateenan hävityksen ja tulipalon.

Myös persialaisten laivasto koostui kolmisouduista. Se lieene nykykäsityksen mukaan huvennut myrskyissä ja Artemisionissa noin

700 laivaan, kun kreikkalaisten liittoutuneiden laivoja oli 378, joista kaksisataa ateenalaisia. Persian laivasto oli Pireuksen itäpuolella Faleronissa ja maajoukot olivat levittäytyneet siitä aina Aigaleosvuorelle asti Attikan puolella ja vastapäätä Salamista. Kerrotaan Kserkseen seuranneen tapahtumien kulkua Aigaleoksen rinteeltä. (Salamiin kartta, ks. s. 16.)

Salamiin meritaistelu oli satojen kolmisoutujen yhteenotto. Themistokles oli kreikkalaisten laivaston päästrategi ja sen sijaan, että se olisi vetäytynyt Korintin kannakselle ja puolustamaan Peloponnesoksen niemimaata, se piti asemansa Salamiin itärannalla. Ajatuksena oli odottaa, esittää osan laivastosta pakenevan ja houkutella näin vihollislaivat avoimemmilta vesiltä kapeaan salmeen. Kreikkalaiset käyttivät hyväkseen ahtaan paikan pitäen kaksi laivaa syvän ja kaarevan rintamalinjansa persialaisten kolme laivaa syvää rintamaa vastaan. Tunteamatta myöskään paikallisten merituulten suuntaa persialaisten laivojen välit kävivät ahtaiksi, ne törmäilivät toisiinsa ja joutuivat sekasortoon. Näin kreikkalaisille jäi

enemmän tilaa manöövereihin, eikä persialaisilla ollut mahdollisuutta vetäytyä. Uskaliaalla taktikalla ja silkalla päättäväisyydellä kreikkalaiset päihittivät vastustajansa, joka ei ilman tehokasta laivastotukea voinut saattaa päätökseen maihinnousuaan Kreikkaan. – Monien tutkijoiden mielestä Salamiin meritaistelun voitto vaikutti merkittävästi historian kulkuun ja kreikkalaisen demokratian ja länsimaisen kulttuurin tuleviin vaiheisiin.

Tappion jälkeen Kserkses palasi kotiin Susaan, laivasto vetäytyi Vähään Aasiaan ja Mardonios, Kserkseen serkku, jäi armeijan kanssa talvehtimaan Keski-Kreikkaan ja johtamaan vastaisia sotatoimia. Toinen persialaissota päättyi käytännössä armeijojen kohtaamiseen vuotta myöhemmin Boiotiassa Plataiain pienen kaupungin lähellä, alueella, joka oli ihanteellinen persialaisten ratsuväkeä ajatellen. Konservatiivisten nykyarvioiden mukaan 200 000 miestä kohtasi Plataiaissa, jossa kreikkalaisten raskaasti aseistetut hopliittifalangit perivät voiton. Samoihin aikoihin kreikkalaisten laivasto purjehti

W. von Kaulbachin maalaus *Salamiin meritaistelu* 1858. Kuva: Wikimedia Commons.

Kolmisoutu Olympias Kreikan laivaston perinnepuistossa Palaio Falirossa. Kuva: L. Pietilä-Castrén.

Aigeianmeren yli Samoksen saaren luo, jonka liepeillä käydyssä Mykaleen taistelussa kohdattiin voitokkaasti Persian maajoukko ja laivaston rippeet.

Erilaisia voitonmonumentteja kohosi Salamiin meritaistelun jälkeen muun muassa Delfoihin, Olympiaan ja Korintin kannakselle, mutta tärkein oli polyandreion, kaatuneiden hautakumpu, Kynosouran niemellä Salamiisassa. Antiikin kirjailijoiden, kuten Vitruviuksen (5,9), Plutarkhoksen (*Perikles* 13,5) ja Pausaniiaan (1,20,4) mukaan, Perikles rakennutti Akropolisin kaakkoisrinteeseen noin vuonna 440 eKr. musiikkiesityksiä varten odeionin, joka noudatti neliön muodollaan ja pyramidikatollaan Kserkseen sotilasteltan muotoa. Ja edelleen, että siihen käytettiin Salamiissa haaksirikkoutuneiden persialaislaivojen osia.

1800-LUVUN MAALAUKSET JA MODERNIT HANKKEET

Salamiin meritaistelu innoitti romantiikan ajan maalareita. Saksalainen Wilhelm von Kaulbach

(1805–1874) maalasi aiheesta vuonna 1858 monumentaalikokoisen, runsaan 53 neliömetrin laajuisen tulkinnan Münchenin Maximilianeumiin, jossa toimii nykyisin Baijerin liittovaltioparlamentti. Se on yksi alun perin kolmenkymmenen maalauksen sarjasta, joka kuvasi maailmanhistorian merkkitapahtumia, ja *Salamiin meritaistelu* on sijoitettu Senaatinsaliin. Münchenissä koulutuksensa saanut kreikkalainen Konstantinos Volanakis (1837–1907), jota on kutsuttu Kreikan meriaihteiden maalausten isäksi, teki puolestaan vuonna 1882 trilogian historiallisista meritaisteluista. Yksi niistä (130 x 200 cm) kuvaa Salamista ja on osa Kreikan merivoimien kokoelmaa. Kummallekin maalaukselle on ominaista traaginen yltäkylläisyys.

Salamoksen sotilaallinen hyödyntäminen on jatkunut tähän päivään. Saaren koillisosaan Arapisniemen seudulle perustettiin vuonna 1881 laivastoasema, joka on Kreikan suurin. Sen toimintoihin kuuluvat hallinto, koulutus ja alusten ylläpito ja työllistettyjä on 10 000.

Kolmisoutu, antiikin ajan ehkä tärkeimmässä meritaistelussa käytetty laivatyyppi, rekonstruoiitiin 1985–1987 *Olympias* -nimisenä Kreikan

Kuvanveistäjä A. Vasileioun Salamiin taistelijat. Kuva: L. Pietilä-Castrén.

merivoimien kustannuksella. Se rakennettiin Pireuksessa hyödyntäen historiallisia, kirjallisia ja arkeologisia lähteitä. *Olympias* on ollut monissa eri tilanteissa vesillä ja esim. vuonna 1987 vapaaehtoisista koottu 170 soutajan joukko saavutti aluksella yhdeksän solmun nopeuden. Voi vain miettiä, mihin sitten pystyivätkään klassisen ajan kouliintuneet soutajat? Viimeisellä virallisella matkallaan *Olympias* osallistui Ateenan olympiatulen kuljettamiseen vuonna 2004. *Olympias* oli joitakin vuosia sitten pitkään telakoituna ja perusteellisissa korjauksissa Salamiin saarella, minkä jälkeen se museoititi Palaio Faliron rantaan Ateenasta etelään Kreikan laivaston perinnepuistoon.

Paljon hyödyllistä tietoa 400-luvun Ateenan laivastosta on saatu myös kreikkalais-tanskalaisessa meriarkeologisessa hankkeessa, jossa 2000-luvun alkuvuosina tutkittiin Pireuksen valkamia ja suuria katettuja vetotelakoita. Sellaisia lienee ollut Pireuksen jokaisessa kolmessa luonnonlahdessa, sillä kolmisoudut tarvitsivat suojaa myös auringolta ja monenlaista huoltoa sekä purjehduskauden aikana että sen jälkeen.

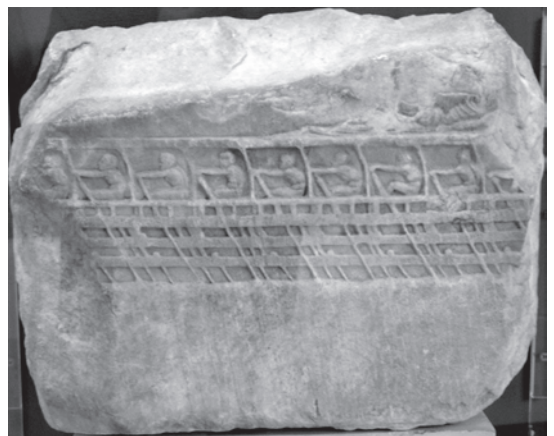
Salamiin polyandreionin äärelle Kynosouraan pystytettiin vuonna 2006 kuvanveistäjä Akhilleas Vasileioun pronssimonumentti *Salamiin taistelijat*, joka esittää laivan keulaa, hopliittia keihäineen ja jousimestä tähtäämässä kohti salmea ja muinaista taistelupaikkaa. Psyttaleian pikkusaarella on sen sijaan jäteveden puhdistamo.

KIRJALLISUUTTA

J. S. Morrison, *The Athenian Trireme. The History and Reconstruction of an Ancient Greek Warship*, 2007.

B. Strauss, *The Battle of Salamis. The Naval Encounter That Saved Greece – and Western Civilization*, 2004.

M. Vlachos, *Greek Marine Painting and the European Image of the Sea*, 1994.

Kolmisoudun keskiosa Akropolismuseon reliefifragmentissa (40 x 54 cm). Ajoitus n. 410 eKr., löydetty Akropolilta vuonna 1852. Kuva: Wikimedia Commons.

RUNEBERG, SALAMIS JA KREIKKALAINEN TRAGEDIA

HANNU K. RIIKONEN

Se ruotsinkielisen kirjallisuuden tuote, jolle antiikin jäljittely on antanut tuntuimman leiman, on kai Runebergin Salamiin kuninkaat, tuo aiheeltaan, muodoltaan ja osaksi sisällöltäänkin kreikkalainen murhenäytelmä. Sen takana on koko kreikkalainen kirjallisuus Homeroksesta suuriin traagikkoihin ja Platoniin asti. Se on kuten monet kreikkalaiset tragediat draama homerideista ja siinä ilmenee sama käsitys homeristen sankarien luonteesta, joka esiintyy Sofokleella ja Euripideella.

NÄIN PATEETTISESTI MUTTA samalla varsin oikeaan osuen aloitti kirjallisuudentutkija Ruth Hedvall vuonna 1930 artikkelinsa, jossa hän vertaili Runebergin näytelmää ja Viktor Rydbergin runoa *Prometheus ja Ahasverus*. Millaisia yhteyksiä Salamiin kuninkailla on tarkemmin ottaen antiikin kirjallisuuteen ja miten siinä tulee esille Salamis, jolla on vuonna 2020 jälleen uutta aktualisuutta?

MYYTIN JA HISTORIAN SALAMIS

Jälkimaailma muistaa Salamiin erityisesti kahdesta asiasta, Troijan sotaan osallistuneen Aias-nimisen sankarin kotisaarena, ja sen luona 2500 vuotta sitten, vuonna 480 eKr., tapahtuneesta meritaistelusta, jossa kreikkalaiset Themistokleen johdolla löivät Persian laivaston. Nämä tapahtumat on ikuistettu merkittävässä

kreikkalaisissa draamoissa, edellinen Sofokleen *Aias*-nimisessä näytelmässä, jälkimmäinen Aiskhyloksen *Persialaisissa*, jossa tieto tapahtumien kulusta saapuu Persian hoviin. Tunnettu kuvaus Salamiin meritaistelusta on Herodotoksen *Historiateoksen* kahdeksannessa kirjassa. Kuten Aiskhylos, Herodotoskin mainitsee sanansaatajasta, joka vei viestin Persian hoviin, mutta hän kiinnittää samalla huomiota siihen, miten viestinvientijärjestelmä Persian valtakunnassa oli organisoitu. Horatiuksen ensimmäisen oodikirjan seitsemännen runon lukijat puolestaan muistavat, miten Aiaan velipuoli Teukros (lat. Teucer) joutui jättämään Salamiin ja miten hän puhutteli ystäviään sanoen, että Apollon on näyttävä heille uuden Salamiin. Uusi Salamis sijaitsi Kyproksella.

Suomen kirjallisuudessa kuuluisin Salamiin sijoittuva teos on J. L. Runebergin näytelmä *Kungarne på Salamis* (*Salaminin kuninkaat*, suom. Karl Kiljander 1880; *Salamiin kuninkaat*, suom. Otto Manninen n. 1906). Tässä viimeiseksi jääneessä teoksessaan Runeberg kuvaa tapahtumia Salamiissa kymmenentenä vuonna Troijan sodan jälkeen. Ansioistaan huolimatta *Salamiin kuninkaat* ei ole saanut sellaista suosiota Suomen ruotsinkielisessä dramatiikassa kuin toinen 1800-luvun merkittävä draama, J. J. Wecksellin *Daniel Hjort*. Mutta kiinnostava yhteensattuma joka tapauksessa on, että samaan aikaan Suomessa ilmestyi kolme merkittävää, mutta hyvin erityyppistä näytelmää: Aleksis

Kiven komedia *Nummisuutarit*, Wecksellin historiallinen tragedia *Daniel Hjort* ja Runebergin kreikkalaistyylinen tragedia *Salamiin kuninkaat*.

RUNEBERG – KLASSILLINEN FILOLOGI

Runeberg oli koulutukseltaan klassillinen filologi, joka toimi Porvoon kimnaasissa ensin kaunopuheisuuden (latinan) ja sitten kreikan kielen lehtorina. Latinankielisessä dosentinväitöskirjassaan hän vertaili Euripideen ja Senecan Medeia-aiheisia draamoja, minkä lisäksi hän kirjoitti virkaväitöskirjan kreikkalaisen tragedian kuorosta. Jälkimmäisessä väitöskirjassa, joka on myös suomennettu, hän mm. vertaili toisiinsa kahta merkittävää traagista hahmoa, Aiskhyloksen Prometheusta ja Sofokleen Aiasta. Lisäksi esimerkiksi *Kuningas Fjalaria* koskevasa polemiikissa Runeberg käsitteli Sofokleen *Antigone*-näytelmää.

Runebergin runoepoksilla on homeerinen taustansa ja hänellä on lyyristen runojensa joukossa myös ns. Horatius-oodit, Horatiuksen mittoja käyttävät runot. Eeposten ja lyyristen runojen aiheet eivät kuitenkaan periydy antiikista. Varsinaisesti antiikin aiheita Runeberg on käsitellyt draamassaan *Salamiin kuninkaat*, joka ”Chrysanthos”-runon ohella on hänen ainoa merkittävä suoranaisesti antiikin kreikkalaista aihepiiriä käsittelevä kaunokirjallinen teoksensa. Näytelmä valmistui kahdessa vaiheessa: kolme ensimmäistä näytöstä kirjoitettiin 1844–1845, mutta lopullisesti käsikirjoitus valmistui vasta vuoden 1862 lopulla ja painettuna se ilmestyi seuraavana vuonna. Teoksen katsotaan ilmentävän kuitenkin juuri 1840-luvun alun henkistä ja poliittista ilmapiiriä.

Salamiin kuninkaat on kreikkalaistyyllisenä draamana varsin poikkeuksellinen Suomen kirjallisuudessa. Sikäli kuin antiikkiaiheisia draamoja on Suomessa kirjoitettu, aiheet on saatu lähinnä antiikin historiasta (esim. Eino Leino),

Salamiin saaren eteläosassa ja Kanakian kylän yläpuolella on Aiaan palatsin rauniot 1200-luvulta eKr. Ne levittäytyvät kapealle harjanteelle noin 750 neliömetrin alueella. Kuva: Leena Pietilä-Castrén.

joskin merkittävän poikkeuksen muodostavat Rabbe Enckellin draamat. Runebergille *Salamiin kuninkaat* oli kunnianhimoinen työ. Kaiken piti siinä olla myös kreikkalaisittain tarkkaa. Niinpä hän ennen käsikirjoituksen lähettämistä kustantajalle pyysi F. J. Peterseniä tarkistamaan, ettei näytelmään ollut jäänyt virheellisyyksiä antiikin aineiston kannalta. Petersen oli Runebergin kollega Porvoon lyseossa; myöhemmin hänestä tuli Rooman kirjallisuuden professori. Runeberg oli sitä paitsi aikaisemmin kirjeessä maininnut silloiselle Kreikan kirjallisuuden dosentille (myöhemmin professori) Wilhelm Lagukselle haluavansa lukea tälle käsikirjoitusta. On kiinnostavaa, että Runeberg näin luotti itseään melko lailla nuorempiin filologikollegoihin.

Salamiin kuninkaat onkin saanut arvostusta juuri kreikkalaistyyllisenä draamana. Yrjö Hirn on teoksessaan *Runebergin runoilijaolemus* (1942) muistuttanut tanskalaisen taidehistorioitsijan ja kriitikon Julius Langen arviosta, jonka mukaan Runebergin näytelmä on kreikkalaisin kaikista uudenaikaisista tragedioista ja asultaan antiikkisempi kuin Goethen *Iphigenie auf Tauris* tai Schillerin *Die Braut von Messina*. Tavallaan se voidaan rinnastaa myös kreikan kieleen hyvin perehtyneen John Miltonin draamaan *Samson Agonistes*, jota raamatullisesta aiheestaan huolimatta on pidetty kreikkalaistyyllisenä ja -luonteisena.

OIKEUDENMUKAISUUDEN DRAAMA

Runebergin draaman keskeisenä taustateoksena on ollut Sofokleen *Aias*, jossa kuvattujen tapahtumien jälkeiseen aikaan *Salamiin kuninkaiden* tapahtumat sijoittuvat. Lisäksi Runebergin näytelmällä on yhteyksiä muihin kreikkalaisiin näytelmiin. Siinä on myös maininta Teukroksesta ja Kyproksesta.

Salamiin kuninkaissa Aiaan kuoleman jälkeen vallanperimys on osoittautunut ongelmalliseksi. Valtaan on noussut Leiokritos, vaikka Aiaan poika Eurysakes vielä elää, joskin kaukana Troijassa. Leiokritos edustaa vallantahtoa lainkin kustannuksella: ”Vähempi suurempansa tieltä väistyköön, / se kaiken laki on.” Leiokritoksen nimen Runeberg on omaksunut Homerokselta: *Iliaan* 17. laulussa Aineias surmaa Lykomedein kumppanin Leiokritoksen ja *Odysseiassa* on Leiokritos-niminen Penelopen kosija, joka 2. laulussa pitää röyhkeän puheen ja jonka Telemachos 22. laulussa surmaa. Vallananastaja-aihe ja kotiin palaavaksi odotettava oikea kruununperillinen on aihe, joka oli esillä Runebergin ihaileman Walter Scottin romaanissa *A Legend of Monrose* (1819). On mahdollista, että Scottin romaani on omalta osaltaan vaikuttanut Runebergin näytelmän asetelmiin.

Salamiin kuninkaiden roolihenkilöt

- Leiokritos, vallananastaja ja Salamiin kuningas
- Leontes, hänen poikansa
- Tekmessa, Salamiin Troijassa kuolleen kuninkaan, Aiaan, leski
- Eurysakes, Tekmessan ja Aiaan poika
- Teukros, Aiaan velipuoli
- Rhaistes, Leiokritoksen uskottu
- Eubulos, vanha kalastaja
- Hyllos, hänen poikansa

Oikeudenmukaisuus ja lain kunnioitus on teema, joka oli Runebergille läheinen. Sen tunnetuimpia ilmentymiä hänen tuotannossaan on runo ”Maaherra”. *Salamiin kuninkaissa* teema tulee esille kysymyksenä siitä, kuka on oikeutettu hallitsija. Mutta siihen johdatellaan näytelmän alussa tavallaan maanläheisemmän kysymyksen kautta: kuka on oikeutettu kalansaaliiseen, vanha kalastaja Eubulos vai kuningas Leiokritoksen uskottu Rhaistes. Myöntyväisen Eubuloksen rinnalla hänen poikansa Hyllos on tinkimättömämpi. Tilanne ratkeaa vallananastaja Leiokritoksen jaloksi osoittautuvan Leontespojan ansiosta.

Leontes on Runebergin näytelmässä ristiriitaisessa asemassa: hän on isänsä kannattajien ja vanhan kuningashuoneen kannattajien välissä. Eurysakeen palattua haaksirikkoutuneena Salamiin Leonteen on tehtävä valinta näiden välillä. Myös Salamiin kansan on tehtävä valinta; on valittava oikeudettomasti valtaan nousseen hallitsijan ja haaksirikkoutuneen nuorukaisen välillä. Leontes valitsee oikeudenmukaisuuden. Hän pukeutuu Eurysakeen varustuksiin ja näin uhrautuen kuolee isänsä miekkaan. Myös Leiokritos, jolla on yhteyksiä Sofokleen *Antigoneen* Kreonin hahmon ja Euripideen *Hippolytoksen* Theseuksen kanssa, taipuu kuolevana jumalten tahtoon. Oikeuden kannalle asettuvassa Leonteessa on nähty sekä Sofokleen *Antigoneen* että Euripideen *Hippolytoksen* piirteitä; Eurysakes

Mykeneläisaikaisen palatsin alapuolella avautuva lahti, josta Salamiin laivasto-osasto lähti kuninkaansa Aiaan johdolla Troijan sotaan. Kuva: Leena Pietilä-Castrén.

puolestaan, jonka tehtävänä on ottaa valta haltuunsa vallananastajalta, on nähty vastineena Oresteelle Euripideen *Elektrassa*. Leonteen pukeutuminen Eurysakeen varustuksiin tuo tietysti mieleen Akhilleuksen varustuksiin pukeutuneen Patrokloksen, mutta Runebergin varsinaiseksi lähtökohdaksi on katsottu kohta tanskalaisen Adam Oehlenschlägerin tragediassa *Axel og Valborg*.

Oikeudenmukaisuuden merkitystä näytelmän keskeisenä teemana korostaa Dikeen, Oikeudenjumalattaren nimen mainitseminen muutamaan kertaan. Rhaisteen haavoittamana ja juuri ennen kuin kuolee Leiokritoksen miekkaan Leontes pitää itseään uhrina Diken alttarilla: ”Nyt / on, Dike, valmis uhris, verin vuotanein / koht’ alttarillas lepää, tuskan tunnotta.”

Salamiin kuninkaat liittyy Aiaan tarinaan Aiaan puolison, Eurysakeen äidin Tekmessan kautta, joka nyt, vuosia miehensä kuoleman jälkeen kulkee sokeutuneena saattajan kanssa rinnastuen tavallaan sokeisiin Oidipukseen ja

tietäjä Teiresiakseen. Varsinaista kuoroksi nimettyä toimijaa *Salamiin kuninkaissa* ei ole, mutta muutamaan kertaan esiintyy kuoroa vastaavana kollektiivinen kansa. Eräänlaista elämänviisautta edustaa vanha kalastaja Eubulos. *Salamiin kuninkaista* esitettyjä arviointeja tarkastellut Yrjö Hirn muistutti tanskalaisen kirjailijan ja skandinavismmin puolestapuhujan Carl Rosenbergin jo 1864, heti näytelmän ilmestymisen jälkeen, esittämästä näkemyksestä, että Eubuloksessa ja tämän lainkunnioituksessa on jotakin perin suomalaista. Sanansaattaja, jolla esimerkiksi Aiskhyloksen *Persialaisissa* on merkittävä rooli, tuo Runebergin näytelmässä vain pari ilmoitusta. Hänellä on kuitenkin lyhyt mutta kiinnostava keskustelu Leiokritoksen kanssa. Sanansaattaja, joka varsinaiselta ammatiltaan on vuohipaimen, määrittelee suurimmat toiveensa: ”Ne ovat: lähdevesi, karjan antimet / ja päivän paahtaessa varjo lehdonpuun”. Toisaalta myös Tekmessan saattaja taistelua kuvatessaan saa myös sanansaattajan roolin.

Salamiin kuninkaita on arvosteltu hieman vähäverisenä aatedraamana. Etenkin Leonteen roolia on Runeberg-tutkimuksessa pidetty sangen ongelmallisena. Hän on eräänlainen idean ruumiillistuma, jolta puuttuu se syvyys ja monitahoisuus, joka on tyypillistä Hamletille, johon Leontesta myös on joskus verrattu. Kuitenkin Eurysakeeseen verrattuna Leontes on jalompi ja sankarillisempi. Voi myös katsoa, että pikemminkin juuri näytelmän kansanihmisissä, Eubuloksessa ja vuohipaimen-sanansaattajassa, ja ainoassa naishahmossa Tekmessassa on jotain inhimillisempää ja elävämpää kuin toimivissa päähenkilöissä.

Tekmessan rukous – kreikkalaisittain voisi puhua hymnistä – Pallas Athenelle viimeisessä näytöksessä on teoksen vaikuttavimpia jaksoja. Siteerattakoon tässä sen ensimmäiset säkeet alkukielellä:

O du, som bär egiden på jungfrulig arm / med makt att skydda skaror eller krossa dem, / stridvarena, segerskiftande gudinna, du! / Förnim min bön, en moders denna gång dock ej; / jag vet, en sådan vore ju för obekant, för ringa för att finna väg till dig, till dig, / du otamt höga, aldrig mänskligt kuvade. / Nej, vad jag beder, flöder ur en källa fram, / så ren, så obesmittad av vad mänskligt är, som sprang den den ur ditt sinne. Därför hör min bön! / Ur tacksamhetens helga källa flöder den.

Naisen jumalattarelle esittämiä rukouksia esiintyy muutenkin kreikkalaistyyliisessä draamassa. Esimerkiksi Goethen *Iphigenie*-näytelmän ensimmäisen näytöksen lopussa nimihenkilö rukoilee Artemista.

Goethen *Ifigeneiaan* Runebergin näytelmä liittyy sikäli, että molemmissa on kysymys humaniteetista. Leiokritos on kuvattu tämän ihanteen vastaisena hahmona rikkoen sitä humanisuuden vaatimusta, joka edellyttää armeliaisuutta esimerkiksi haaksirikkoisia kohtaan. Näytelmässä tehdään samalla ero kuninkaan

ja hallitsijan välillä: ”Kuningas’ on /.../ Runebergille aristokraattinen ihanne, voisimme ehkä sanoa länsimainen persoonallisuusihanne, kun taas hallitsijakäsité, johon Runebergilla liittyy ulkonaista voimaa ja valtaa, on enemmän itämainen ihanne,” toteaa Ruth Hedvall.

Kaikki ne näytelmän repliikit, jotka sisältävät luontoon liittyviä kuvauksia ja vertauksia, liittyvät luontevasti humaniteetti-ajatukseen ja samalla myös kantavat *Salamiin kuninkaita* taideteoksena. Esimerkiksi Eubulos kysyy opportunistiselta Rhaisteelta, kumpi heistä on peturi, ja vastaa luonnonvertausta käyttäen: ”Niin, kumpi, lausuhan: / kuin viiman viemä, tuulen tuoma kaarna veen / sa vaihdat valtoja; kuin Bakhus-taimi taas / ma kasvan, kaadun kanssa saman heimopuun.”

Tekmessä katsoo laivaa, joka vie hänen poikaansa, Fredrik Ahlstedt, 1878. Kuva: Timo Huvilinna / Helsingin yliopistomuseo.

Kreikkalaisen aiheen valossa *Salamiin kuninkaiden* katsotaan heijastelevan 1840-luvun poliittista ilmapiiriä. ”*Salamiin kuninka* on tutkielma käsitteistä, joita ovat oikeus, valtio, laki, laillisuus sekä vallanhalu, rahanahneus ja korruptio,” tiivistää Matti Klinge Runebergin näytelmän aatemaailman teoksessaan *Poliittinen Runeberg* (2004). Näytelmä voidaan nähdä myös kaunokirjallisena puheenvuorona niihin valtiopillisiin näkemyksiin, joita Platon ja Hegel sekä Snellman teoksessaan *Läran om staten* olivat esittäneet. Snellmanin teos oli ilmestynyt 1842 eli niihin aikoihin, jolloin Runeberg oli aloittamassa näytelmänsä kirjoittamista.

Oikeudenmukaisuutta koskevan kysymyksen ohella Runebergin näytelmässä on useita kiinnostavia asetelmia. Yksi niistä on isän ja pojan, Leiokritoksen ja Leonteen suhde ja sitä kautta sukupolvien välinen ero. Tässä asetelmassa on nähty heijastumaa keisari Nikolai I:n ja hänen poikansa Aleksanterin (hallitsijana Aleksanteri II) ja jopa Ruotsin Kaarle XIV Juhanan ja hänen poikansa Oscarin (hallitsijana Oscar I) välisestä suhteesta. Klinge on varoittanut näkemästä suoraviivaista yhteyttä näiden ja Runebergin henkilöiden välillä. Sen sijaan hän pitää tärkeänä sitä, että Leiokritoksella, vallananastajalla, on yhteyksiä niin Nikolai I:n ankaruuteen kuin vallan anastaneeseen Napoleoniin.

Matti Klingen poliittinen luenta *Salamiin kuninkaista* tiivistyy hänen kokoavaan arvioonsa: ”*Salamiin kuninka* voidaan käsittää eräänlaiseksi keisari Nikolain järjestelmän kyseenalaistamiseksi. Runeberg oli kuitenkin henkilökohtaisesti sitoutunut tähän järjestelmään ja sen puolustamiseen ja hän käsitti myös sen, mitä Snellman ei halunnut riittävästi ajatella, että vaikka liberalistisilla ja jopa vallankumouksellisilla pyrkimyksillä saattoi olla oikeutuksensa muualla, Suomen intressissä oli ehdottomasti olla provosoimatta keisaria niillä. *Salamiin kuninkaiden* poliittinen dialogi vastaa hänen ’tasa-

J. L. Runeberg vuonna 1863. Alkuperäisen kuvan tekijä: J. C. Lihr. Reprokuva: Daniel Nyblin, Helsinki 1904. Museovirasto, julkaisuvapaa (CC BY 4.0).

painoilevaa’ asemaansa.” Mutta ajan historiallista kontekstia tuntemattomalle näytelmä esittäytyy, kuten Johan Wreden tutkimuksessa *Världen enligt Runeberg* (2005) osoitetaan, ennen kaikkea moraalisia arvoja käsittelevänä teoksena.

KYSYMYS HAUTAAMISESTA

Näytelmän lopussa esillä on kreikkalaisille tärkeä ja myös merkittävässä draamoissa käsitelty kysymys kuolleen hautaamisesta: pitäisikö vallanastaja Leiokritos haudata. Runeberg oli ottanut hautaamiskysymyksen esille edellä mainitussa virkaväitöskirjassaan, jossa hän Sofokleen näytelmästä kirjoitti: ”Mutta samalla kun Aias päätti päivänsä, hän lakkasi olemasta savu ja varjo, ja hänen jalompi puolensa pysyy palvottavana ja kunnioitettavana ja elää kuolematonta elämää ikuisessa harmoniassa. Olisi ollut jumalatonta

jättää hänet hautaamatta. Atreun pojat eivät voineet olla suomatta Kohtalottarille kunniaa, vaan heidän oli pakko unohtaa vihansa, jättää oma tahto toiselle sijalle ja antaa Kohtalottarille takaisin se, mikä heille kuului. Odyseuskaan, joka oli ollut Aiaan verivihollinen tämän eläessä, ei salli vihamiehensä jäädä hautaamatta, vaan ilmoittaa olevansa tarvittaessa valmis tätä auttamaan.” (suom. Teivas Oksala).

Salamiin kuninkaissa Eurysakes on valmis suomaan arvokkaan hautauksen Leonteelle pystyttämällä hänelle patsaan. Eurysakes myös toteaa: ”Oi, jos viel’ eläisit, jos saisin koroittaa / sun loistoon rinnalleni, kunnes palveltu / Salamiin kaksoistähti ois kuin korkeuden!” Mutta kuolleen Leiokritoksen hän haluaa häväistä: ruumis on vietävä Xuthos-vuoren huipulle korppikotkien raadeltavaksi. Tekmessän ja kansan pyyntöjen seurauksena draaman päätös on sovinnollinen

Eurysakeen salliessa hautaamisen: ”/.../ poikans’ ääreen haudan saa Leiokritos, / mun ystäväni viereen tuima vihamies, / ja kumpaisenkin myötä multaan pantakoon, / mi mieluist’ urhoille on vielä haudassa: asunsa tuttu, kilpi, miekka, kypäri.” Eurysakes lupaa jopa pystyttää patsaan näille. Vieraalle joka patsasta saapuu ihmettelemään, vastataan: ”äl’ ihmettele, jalo vieras, valtaa kaks / sen teki, vahvempaa kuin täällä valtiass: rukous äidin ynnä pojan rakkaus.”

Kiinnostavan vertailukohdan muodostaa, kuten Teivas Oksala antiikkia Runebergin tuotannossa selvittävässä tutkimuksessaan (2004) on havainnollisesti osoittanut, Vergiliuksen *Aeneiden* 10. kirjassa oleva tyranni Mezentiuksen ja hänen poikansa Lausuksen vastakohtaisuus. Lausuksen kaaduttua Mezentius vihkiytyy kuolemaan ja muodostuu traagiseksi hahmoksi. Juuri ennen kuolemaansa Mezentius pyytää yhteistä hautausta poikansa kanssa. Oksala katsoo, että Aeneas sallii Lausuksen hautaamisen, mutta kieltää sen Mezentiukselta. Aivan suoraan se ei Vergiliuksen tekstistä kuitenkaan ilmene, mutta voitaneen päätellä siitä, että Aeneas uhraa Mezentiuksen varusteet Marsille; mikäli siis Mezentius jää hautaamatta, silloin Aeneas on sääliämpi kuin Runebergin Eurysakes, joka lopulta sallii sekä isän että pojan hautaamisen.

SALAMIS PAIKALLISUUTENA

Aiskhyloksen *Persialaisissa* ja Sofokleen *Aiaassa* ei mitenkään jää epäselväksi, että tapahtumien kannalta keskeinen paikka on Salamis, sillä se mainitaan nimeltä useaan kertaan. Miten sitten Salamis paikkana tulee Runebergin näytelmässä esille? Näytelmän viiden näytöksen alussa olevien näyttämöohjeitten mukaan näytelmä

Hjalmar Agardh (1832–1892) Eubuloksena J. L. Runebergin näytelmässä *Kungarne på Salamis* 1873. Svenska litteratursällskapet i Finland (SLSA 1270 Svenska Teaterns arkiv), julkaisuvapaa (CC BY 4.0).

tapahtuu saarella, aluksi meren rannalla, sitten saaren sisäosissa. Kuten *Persialaisissa* ja *Aiaassa*, myös Runebergin näytelmässä *Salamis* mainitaan nimeltä useita kertoja. Kolmannessa näytöksessä Leontes korostaa kohtaamalleen haaksirikkoiselle paikan kuuluisuutta: ”Sen maan / on nimi kauas soinut, kunne saavuit nyt. / Sa seisot rantamalla kuulun Salamiin.”

Jos Salamista ajatellaan paikallisuutena, kolmannessa näytöksessä on myös paikan kanalta näytelmän kiinnostavin repliikki. Siinä Hyllos toteaa Leonteelle: ”Itsemme pojiks synninmaan me katsomme, / me nuoret; niinpä myös sun tehdä tulisi. / Ei ole meillä korkeampaa käskijää / kuin *Salamis*; jos suurna nyt sen ääni soi: / muserra hirmuvaltiat, maan sortaja! / meist’ yksikään ei tehtävänsä epäröi. / Mut sinä johtajamme ollos!” Repliikissä tulee esille edellä mainittu sukupolvikysymys Hylloksen korostessa nuorten tehtävää. Mutta siinä lukija voisi nähdä myös viittauksen Salamiin merkitykseen persialaisten kukistajana. Myös meriaihe ja haaksirikko kytkevät näytelmän väljästi Aiskhyloksen *Persialaisten* aihepiiriin.

Salamiin kuninkaat on tietoisesti rakennettu kreikkalaisen tragedian vastineeksi. Vaikka sen varsinainen lähtökohta on Sofokleen *Aias*, siinä on taidokkaasti käytetty aineksia myös muista kreikkalaisista tragedioista. Mutta samalla siinä heijastuu Runebergin uudemmankin kirjallisuuden lukeneisuus. Kreikkalaisesta lähtökohdastaan huolimatta näytelmä käsittelee yleisinhimillistä oikeudenmukaisuuden ongelmaa ja humaniteettia samalla kun se väljästi kytkeytyy kirjoittamisajankohtansa poliittisiin konstellaa-

tioihin. Niin mielenkiintoinen kuin Runebergin viimeinen teos aatedraamana onkin, kovinkaan eläväksi ja näyttämökelpoiseksi taideteokseksi se ei ole osoittautunut. *Salamiin kuninkaat* on ehkä sittenkin kaikessa taidokkuudessaan liian laskelmoidusti kreikkalainen. ④

Hannu K. Riikonen on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen emeritusprofessori.

KIRJALLISUUTTA

Pirkko Alhoniemi, ”Salamiin kuninkaat: Runebergin testamentti”, *Sananjalka* 15 (1978), 117–126.

Christian Cavallin, ”Om grundtanke och karaktär i Runebergs tragedi *Kungarne på Salamis*, jämförd med Sophokles’ tragedier”, *Nordisk Tidskrift* 1879, 501–531.

Matti Klinge, *Poliittinen Runeberg*, suom. Marketta Klinge, Helsinki 2004.

Albert Nilsson, ”Aseidenvaihto-aihe Runebergin *Salamiin kuninkaissa*”, teoksessa *Juhlakirja Yrjö Hirnin kuusikymmenvuotispäiväksi*, Helsinki 1930, 176–181.

Teivas Oksala, *J. L. Runebergin Kreikka ja Rooma. Tutkielmia runoilijan suhteesta antiikkiin ja klassiseen perintöön*, Helsinki 2004.

J. L. Runeberg, *Kungarne på Salamis*, teoksessa J. L. Runeberg, *Skrifter i urval* 4, Helsinki 1960.

J. L. Runeberg, *Salamiin kuninkaat*, suom. Otto Manninen, teoksessa J. L. Runeberg, *Teokset* III, Porvoo 1906.

J. L. Runeberg, *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg* 15, Kommentar till dramatiken av Lars Huldén, Pia Forssell, Pamela Gustavsson, Carola Herberts, Helsinki 2004.

ARKEOLOGINEN PROJEKTI SALAMIIN SAAREN AMBELAKIASSA

JARI PAKKANEN

SUOMEN ATEENAN-INSTITUUTIN ja Länsi-Attikan, Pireuksen ja Saroninlahden saarten arkeologisen eforiaatin yhteistyöprojekti käynnistyi vuonna 2016 ja viimeinen kenttätökausi oli syyskuussa 2019. Tutkimus on keskittynyt Salamiin antiikinaikaisen kaupunkikaavan kartoittamiseen. Projektin johtajat ovat Jari Pakkanen ja Länsi-Attikan efori Stella Chrisoulaki. Pakkanen toimi instituutin johtajana vuoden 2017 loppuun saakka ja on sen jälkeen jatkanut virassaan Lontoon yliopiston Royal Hollowayn collegen

Kreikan arkeologian professorina. Tutkimuksessa maanalaisten rakenteiden kartoituksen olemme tehneet käyttämällä eri geofyysisiä menetelmiä ja maan päällä olevien arkeologisten kohteiden ja maaston kolmiulotteisessa mallinnuksessa käyttimme fotogrammetriaa ja takymetrimittauksia. Geofyysisiä tutkimuksia on johtanut Apostolos Sarris. Rahoitus on tullut pääosin instituutin tukidelegaatiolta. Projektissa keskeistä on myös ollut seuraavan tutkijasukupolven koulutus digitaalisten dokumentointimenetelmien käyttöön.

Tuna Kalayci ja Apostolos Sarris kartoittavat Ambelakian pinnanalaisia rakennusjäänteitä käyttäen magneto-metriä. Taustalla rinteessä on käytössä maatutka. Kuva: Jari Pakkanen 2016.

Vuoden 2019 kenttäkauden takymetrimittausten loppukiri. Kohteena on 1990-luvulla kaivettu hellenistinen talo Ambelakiassa. Kuva: Jari Pakkanen 2019.

Vuosina 2016–2018 kartoitimme maatutkan sekä magnetometrinen ja sähköisen resistanssin vaihteluiden mittauksilla kaupunginmuurien sisäpuolella yli 30 000 neliömetrin alueen. Näiden mittausten tulosten yhdistäminen arkeologisten kohteiden kolmiulotteisen mallinnuksen kanssa on käynnissä. Geofyysisen tutkimuksen perusteella on ollut mahdollista hahmottaa talojen pohjakaavoja ja

katuverkoston sijainti ilman, että on välttämättöntä tehdä kaivauksia koko kaupunkimuurien sisäpuolisella alueella. Tutkimuksen myötä on selvinnyt, että klassisen ja hellenistisen kauden kaupungilla oli ruutukaava, mutta kortteleiden koko ei ollut sama koko alueella. Tiedämme nyt myös missä kaupungin teatteri oli, yhden uuden pyhäkön sijainnin ja millä alueilla yksityistalot sijaitsevat.

SUOMEN ATEENAN-INSTITUUTIN KENTTÄTYÖKURSSI 2020

ANU KETONEN

NIIN KUIN VARMASTI kaikkialla muuallakin, niin myös Suomen Ateenan-instituutissa korona on sotkenut suunnitelmia keväästä lähtien. Alkuperäisiä suunnitelmia, tapahtumia ja projekteja on jouduttu perumaan ja uusia kehittämään lyhyelläkin varoitusajalla. Koronasta ja siihen liittyvistä Kreikan hallinnon antamista määräyksistä johtuen instituutin heinäkuun kaivausprojekti Thesprotiassa jouduttiin perumaan vain parin päivän varoitusajalla. Instituutilla neuvoteltiin ja päätettiin, että projektiin suurin piirtein jo lentokoneessa istuvat osallistujat voisivat silti saapua Kreikkaan ja heille keksittäisiin jotain korvaavaa toimintaa peruuntuneen projektin tilalle, – ottaen kuitenkin huomioon mahdolliset koronasta johtuvat rajoitukset ja poikkeusratkaisut.

Kaikkien kurssilaisten saavuttua turvallisesti Ateenaan kokoonnuimme yhdessä Suomen Ateenan-instituutin yläkerrassa sijaitsevaan

luentosaliin suunnittelemaan tämän hieman *ex tempore* -kurssimme ohjelmaa yhdessä kurssilaisten, johtajan Björn Forsénin ja tutkijaopettajan Antti Lampisen kanssa. Kurssin aikataulusta ja ohjelmasta sovittiin yhdessä ja otettiin huomioon, mitä haluaisimme kurssilla tehdä, ja mikä olisi meille hyödyllistä opintojemme ja töidemme kannalta. Apuna käytettiin myös aikaisempien vuosien syyskurssien ohjelmia ja aikatauluja sekä mietittiin miten kurssista saataisiin tehtyä vielä enemmän arkeologeille suunnattu, sillä tällä kertaa kaikki kurssilaiset olivat joko arkeologian opiskelijoita tai jo valmistuneita arkeologeja. Lisäksi ”korvasihan” kurssi nyt osaltaan osallistujille juuri peruuntuneita kaivauksia, joita varten he olivat alun perin Kreikkaan saapuneet. Piti kuitenkin pitää mielessä, että aikaa kurssille oli vain noin kaksi viikkoa eli aikataulu ja ohjelma oli suhteutettava siihen. Lyhyessä ajassa saimmekin luotua

alustavan suunnitelman kurssillemme, joka sisälsi niin vierailuja Kreikan tunnetuille kuin hieman tuntemattomillekin arkeologisille kohteille, käytännön kenttätyöharjoituksia sekä tutustumista arkeologisiin pro-

Kurssimme vieraillemassa Björn Forsénin johdolla Orkhomenoksen teatterilla, josta avautuvat upeat maisemat Arkadian vuorille. Kuva: Anu Ketonen.

jekteihin ja niissä työskentelyyn Kreikassa. Näiden lisäksi jokainen kurssilainen valmisti esitelmän sovitusta kohteesta, joka sitten esitettiin muille kurssilaisille kohteella vieraillessamme. Kurssin ohjelmasta saatiin varsin tiivis ja kattava kokonaisuus, jonka lisäksi kurssilaisilla oli vielä mahdollisuus tehdä lyhyitä omatoimisia retkiä ja vierailuja kohteille, jotka eivät muuten olisi mahtuneet tai sopineet ohjelmaan.

KURSSIN OHJELMA

Laatimamme parin viikon ohjelma sisälsi hieman pelivaraa, jos olisikin syystä tai toisesta käynyt niin, että ohjelmaan olisi pitänyt matkan varrella tehdä muutoksia. Pieniä muutoksia tulikin, mutta kokonaisuudessaan ohjelma pysyi varsin samanlaisena kuin alkuperäinen suunnitelma ja kurssi osoittautui erinomaiseksi kokonaisuudeksi. Tässä seuraavaksi hieman tarkemmin kurssimme ohjelmasta ja sen jälkeen tekemistämme kenttätöharjoituksista.

Kurssi kesti sunnuntaista sunnuntaihin 5.–19.7.2020. Ensimmäisen viikon ohjelmaan sisältyi tutustumista Ateenassa sijaitseviin kohteisiin, muun muassa vierailut Pnyks- ja Filopapposkukkuloille ja Agoralle sekä Zeus Olympioksen temppelille. Ensimmäisen viikon aikana vietimme myös pari päivää Arkadiassa Björnin johdolla. Arkadian kierrokseen sisältyi vierailuja Asean ja Arakhamitain kyliin, joiden alueella on ollut jo pitkään instituutin arkeologisia projekteja. Näiden lisäksi vierailimme hieman tuntemattomimmissa kohteissa kuten Orkhomenoksen arkeologisella alueella, Viglan Poseidonin ja Athene Soteiran temppelillä sekä muun muassa Mainaloksen pyhäköllä ja Dipaian kaupungin akropoliilla. Loppuviikosta kurssimme teki Antti Lampisen kanssa päivätretken myös Korinttiin ja Isthmiaan, samalla vieraillen myös Lekhaionin basilikalla ja Perakhorassa. Lauantaina kurssilaiset tekivät omatoimisen kierroksen Kerameikoksella ja vierailivat islamilaisen taiteen museossa. Sun-

nuntaina toteutimme kurssilaisten kesken päivätretken Marathoniin, jossa kukaan meistä ei ollut aiemmin käynyt. Siellä vierailimme Marathonin museossa, Egyptiläisten jumalien pyhäköllä ja Marathonin taistelun muistomerkillä. Marathon oli todella vierailemisen arvoinen, varsinkin jos on autolla liikkeellä. Kohteet ovat helposti saavutettavissa ja niiden jälkeen on mukava suunnata upealle hiekkarannalle ja pulahtaa uimaan rannalla, jolle persialaiset muinoin rantautuivat.

Toisen viikon ohjelma alkoi päivätretkellä Boiotiaan, jonne lähdimme Björnin opastuksella. Siellä vierailimme Khaironeiassa, (toisessa) Orkhomenoksessa, Thebassa, Glassa sekä Plataiassa. Glahan osuimme juuri sopivasti, kun siellä oli samana päivänä alkanut uusi arkeologinen projekti ja heidän kaivaustenjohtajansa esitteli meille innoissaan projektia ja kertoi muutenkin alueen arkeologisesta toiminnasta ja aiemmista kaivauksista. Varmasti yksi mieleenpainuvimmista kohteista tällä kenttätökurssillamme oli tältä retkeltä Boiotian Orkhomenos ja sen akropolis. Kiipeäminen huipulle kesti tovin ja Kreikan heinäkuinen ilma verotti myös osansa. Kapuamisen ”loppuhuipennus” oli hyvin kulu-neet ja jyrkät vanhat kiviportaot, jotka johtivat muurien sisälle. Ylhäältä avautuivat upeat maisemat akropoliille ja nykyiseen Orkhomenoksen kaupunkiin.

Hieman vieraampien kohteiden lisäksi kurssiin päätettiin sisällyttää myös Kreikan tunnettuja arkeologisia kohteita, ja mikä olisikaan sen parempi esimerkki niistä kuin Delfoi. Olihan Delfoi kuitenkin toiminut aikansa panhelleeni-sen maailman ja oraakkelitoiminnan keskipisteenä. Niinpä toisen viikon keskivaiheilla Antti vei meidät päivätretkelle Delfoihin. Delfoin vierailu alkoi kierroksella vuorenrinteellä sijaitsevalla arkeologisella alueella, jonka jälkeen siirryimme museoon tarkastelemaan tarkemmin alueen löytöateriaaleja. Retken kruunasi vuoristolounas ihanassa pienessä ravintolassa, josta aukesivat henkeäsalpaavat maisemat kauas vuoristoon ja laaksoihin.

Toiselle viikolle osui jälleen yksi kiipeily-seikkailu, kun lähdimme Björnin kanssa Varin luolalle noin kolmenkymmenen kilometrin päähän Ateenan keskustasta. Matkalla luolalle kävimme myös katsomassa rinteessä olevaa hellenististä maataloa. Itse kohteelle päästyämme laskeuduimme alas luolaan köyttä apuna käyttäen, varovasti kapeita ja kuluneita kiviportaita pitkin. Sisällä luolassa on ainutlaatuisia kiveen hakattuja veistoksia ja kirjoituksia. Myös monet myöhäisemmät luolassa vierailleet henkilöt, tutkijat ja seikkailijat, olivat raapustaneet nimensä ja vuosiluvun, joita oli hauska etsiskellä luolan seinämillä. Samalle päivälle oli suunniteltu myös vierailut Brauroniin, Thorikokseen, Laurioniin ja Sounioniin, joihin myös Antti liittyi seuraamme. Kahteen ensimmäiseen pääsimmekin onnistuneesti, puolestaan Laurionin ja Sounionin vierailut jäivät tältä päivältä, sillä alueella oli suhteellisen laaja metsäpalo ja poliisi oli katkaissut tiet Sounionin suuntaan.

Kurssin lähestyessä loppuaan viimeisille päiville oli säästetty varmasti Ateenan tunnetuin kohde; Akropolis-kukkula rakennuksineen ja vieressä sijaitseva Akropolis-museo, jotka sijaitsevat kivenheiton päässä Suomen Ateenan-instituutista. Näihin menimme toisen viikon perjantaina Antin opastamina, oli virkistävää päästä kiertelemään Akropoliilla ilman valtavia turistilaumoja ja pitkiä jonotusaikoja. Kurssimme päättyi sunnuntaina 19.7. muiltakin kursseilta tuttuun perinteiseen retkeen Sounioniin ja sen jälkeen kalaillalliseen auringonlaskun aikaan läheisessä merenrantaravintolassa.

KÄYTÄNNÖN KENTTÄTYÖHARJOITUKSET

Kohteilla vierailujen, luentojen ja esittelyjen lisäksi toteutimme erilaisia käytännön kenttätyöharjoituksia, joista kurssi sai nimensäkin ja jotka erottivat sen esimerkiksi normaalisti vuositain syksyllä järjestettävästä Antiikin Kreikan johdantokurssista. Käytännönharjoitukset

liittyivät erilaisiin laitteisiin ja menetelmiin, joita hyödynnetään arkeologisissa kenttätöissä, mutta joiden syvempi opettelu jää usein suhteellisen suppeaksi opintojen aikana. Pohdimme yhdessä kurssilaisten ja vetäjien kanssa, mitä asioita koimme hyödyllisiksi harjoitella nyt, kun siihen oli oiva tilaisuus. Keskustelimme myös kenttätöiden tekemisestä Kreikassa ja pohdimme, miten se esimerkiksi eroaa Suomessa tehdyistä kenttätöistä ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat. Hyödynsimme harjoituksissa instituutin laitteita ja toteutimme yhdessä erilaisia laitteisiin ja menetelmiin liittyviä harjoituksia. Näiden parin viikon aikana tutustuimme muun muassa takymetrin ja droonin käyttöön ja harjoittelimme valokuvausta sekä fotogrammetrista dokumentointia.

MITTAUSHARJOITUKSIA TAKYMETRILLÄ

Tämä laite on varsin tuttu näky monelle ohitettaessa erilaisia työmaita. Arkeologiassa takymetriä hyödynnetään useisiin erilaisiin mittaus- ja piirtotehtäviin ja sen hallinta katsotaan eduksi monissa arkeologian alan tehtävissä. Instituutilla on omia takymetrejä, joita saimme hyödyntää harjoituksissamme. Harjoitukset aloitimme itse laitteen kokoamisesta ja asennoinnista instituutin puutarhassa. Viereisen Pohjoismaisen kirjaston henkilöstöllä oli hauskaa seuratessaan puuhiamme ikkunoista kurkistellen. Puutarhassa teimme pieniä mittaamisharjoituksia kahdessa pienessä ryhmässä, opetellen takymetrin käytön perusteita ja sen toimintoja. Matkasimme pariiksi päiväksi myös Arkadiaan, jossa teimme lisäharjoituksia Aseassa Agios Eliaksen kirkolla.

ILMAVALOKUVAUSTA DROONILLA

Instituutilla on käytössään myös drooni, eli robottilennokki johon pääsimme tutustumaan

tarkemmin kurssin aikana. Sen käytöstä on hyötyä arkeologisissa projekteissa, sillä sen avulla on nykyään helppo saada alueista ilmakuvia ja niistä havaita asioita, joihin ei välttämättä tulisi kiinnittäneeksi huomiota maasta käsin otetuissa kuvissa tai maanpinnalta katsottuna. Sen avulla voidaan myös helpommin hahmottaa laajempia alueita sekä kohteiden sijoittumista niihin ja maisemaan. Niin ikään drooni lähti mukaamme Arkadian kierrokselle ja pääsimmekin lennättämään sitä useammassa kohteessa, esimerkiksi Asean liepeillä, Dipaan akropoliilla ja Mainaloksessa. Drooni kulkee hyvin matkassa (painavassa) sen kuljetukseen tarkoitettussa repussa ja käyttöönotto vaatii vain osien paikalleen laittamisen, mikä jo muutaman kerran harjoittelun jälkeen onnistuu suhteellisen ripeästi. Kuvien ottamista ja laitteen ohjaamista helpottamassa on kauko-ohjaimen liitettävä tabletti, joka näyttää elävää kuvaa siitä, mihin droonin kamera osoittaa. Laitetta lennätetään ja ohjataan kauko-ohjaimella, joka toimii itseasiassa aivan samalla tavalla kuin Nikko-autojenkin ohjaimet, jotka ovat varmasti monelle lapsuudesta tuttuja.

Oli mahtavaa huomata, kuinka helposti ja nopeasti kohteilta saatiin upeita ilmakuvia.

Kurssin ohjelmaan kuului myös käytännön harjoituksia takymetrin kanssa. Kuva: Nikolai Paukkonen.

Droonin lennättäminen oli itseasiassa paljon vaivattomampaa, kuin aluksi osasi kuvitella.

LOPUKSI

Kaikkeen suhteutettuna, suunnitelmien muuttumiset mennessä tullen ja pandemian huomioiden kurssimme osui juuri sopivaan väliin. Kesällä tartuntalukujen pysyessä minimissään niin Kreikassa kuin Suomessakin korona ei vaikuttanut kurssimme ohjelmaan juurikaan. Meidän tuli kuitenkin noudattaa tarkkoja rajoituksia muun muassa turvavälien ja kasvomaskien käytön suhteen, joka oli pakollista Kreikassa kaikissa julkisissa sisätiloissa. Myös turistimäärien ollessa pieniä, kohteilla sai kierrellä rauhassa ilman suurempia tungoksia. Instituutin joustava henkilökunta ja innokkaat kurssilaiset saivat loihdittua kasaan ikimuistoisen ja opettavaisen kurssin, joka saatiin vielä kiteytettyä pariin viikkoon ja upealla ohjelmalla. Uskomaton saavutus, kiitos niin kurssilaisille sekä Björnille ja Antillekin. Yllättävän paljon on kohteita suhteellisen lähellä Ateenaa, joihin pääsee helposti pyörähtämään, vaikka puolikkaan- tai kokopäiväretken muodossa. Tosin tämä kyllä vaatii sen, että on matkassa mukana aluetta tuntevaa henkilöstöä ja auto käytettävissä.

Lämpimät kiitokset vielä kaikille! 🙏

HuK Anu Ketonen on arkeologian maisterivaiheen opiskelija Helsingin yliopistossa, joka toimi Suomen Ateenan-instituutin EDUFI-harjoittelijana kevät- ja kesäkauden 2020.

Kurssin osanottajat:

Hanna Ellermä, Jussi-Pekka Hiltunen, Anu Ketonen, Nikolai Paukkonen ja Jasmin Ruotsalainen

Kurssin vetäjät:

Björn Forsén ja Antti Lampinen

HOMEROKSESTA LUMOUTUMINEN

Osa IV: Willy Kyrklundin

Elpënorin suomennos (2020)

TUA KORHONEN

Willy Kyrklund: *Odyssuksen soutaja*. Suomentanut Kristina Drews. Helsinki: Aviador 2020.

Kirjakaupassa herätti huomioni ohuen kirjan nimi: *Odyssuksen soutaja*. Kirjanen on Willy Kyrklundin vuonna 1986 ilmestyneen *Elpënorin* tuore käännös. Kristina Drewsin, palkitun kääntäjän, suomennos on jäänyt vähälle huomiolle, niin kuin moni muukin kirja tänä vuonna.

Helsingissä syntynyt, mutta aikuiselämänsä Ruotsissa viettänyt Willy Kyrklund (1921–2009) oli viime vuosisadalla melko tunnettu kirjailija Suomessa teostensa *Solange* (1951, suom. Pertti Nieminen 1975) ja *Mestari Ma* (1953, suom. Eeva-Liisa Manner 1962) ansiosta. Viimeksi mainitun ensimmäinen lause on aforiminakin tunnettu: *Etsin kysymystä, johon ihmiselämä on vastaus*.

Kyrklund syntyi Helsingissä, mutta vietti lapsuutensa Karjalan Harlussa insinööri-isän saatua paikan Jänisjärven tehtailla. Jo alaluokilla hän oli kiinnostunut kielistä kehittämien sanojensa mukaan uuden kielen, jossa oli duaali klassisten kielten tapaan. Lyseon hän kävi Helsingissä ja asui koulukortteerissa mm. kirjailija Emil Zilliacuksen, kreikkalaisen tragedian etevän ruotsintajan, perheessä. Vaikka

Kyrklund luki yliopistossa aluksi oikeustiedettä, sittemmin mm. matematiikkaa, kiinnostus antiikkiin säilyi. Hän opiskeli myöhemmin myös arabiaa ja kiinaa. Nuorena isänä Kyrklund asui lyhyen aikaa Kreikan pikkusaarella palaten myöhemmin useita kertoja Kreikkaan. Iranin matkasta syntyi matkakirja. Kyrklundin laaja-alaisuudesta kertoo se, että 1950-luvulla hän työskenteli ohjelmoijana Tukholman Teknillisen Korkeakoulun tietokoneen, Ruotsin ensimmäisen, parissa.

Niin muinainen kuin moderni Kreikka olivat Kyrklundin usean teoksen aiheena, mikä näkyy jo teosten nimissä: *Aigaion* (1957), *Från bröllopet till Medea* (1967) ja *Polyfemoksen muodonmuutos* (1966, suom. Brita Polttila, alkuteos *Polyfem förvandlad* 1964). Teoksessaan *Hyvyydestä* (2004, suom. Pentti Saaritsa, alkuteos *Om godheten* 1988) Kyrklund ottaa esimerkin eläinmaailmasta kertoen kahdesta sudesta Pindos-vuoren tuntumassa nimiltään Sarkofilos ja Hylakoessa lainaten tunnettua sanontaa kreikaksi: ἦ τὸν ἦ ἐπὶ τῷς – viitettä tai käännöstä antamatta. Kyrklundin mukaan sanonta sopii kuvaamaan myös susien moraalia: yksilö uhrautuu laumansa puolesta. Esseististä on myös Kyrklundin fiktio, mikä tuntuu polveilevuudessaan tuoreelta. Ehkä Kyrklund löydetään uudelleen väliaikaisesta unohtuksestaan – ehkä varhaisena posthumanistina? Ainakin erilaiset toiseudet saavat niissä ääntään kuuluviin.

Thomas Sjösvärd toteaaakin tuoreessa väitöskielmassaan Kyrklundin kokeneen pienen uudelleentulemisen Ruotsissa. Sjösvärdin väitöskirja tarkastelee nimenomaan Kyrklundin suhdetta kreikkalaisuuteen. Paitsi itse teoksia Sjösvärdillä oli lähteenään muun muassa Kyrklundin pitämä puhe Ruotsin Ateenan-instituutissa vuonna 1987 instituutin myöntämän kirjallisuuspalkinnon johdosta. (Ehkäpä joku *Helikonin* lukija oli puhetta kuuntelemassa?) Sjösvärd on kiinnostunut etenkin Kyrklundin kreikkalaisuuden aatteellisesta taustasta eli 1900-luvun puolivälin hengestä vetää antiikin maailma ikään kuin maan pinnalle. Herooisen ja idealistisesti tulkitun antiikin sijasta alettiin kreikkalais-roomalaista antiikkia tarkastella myös ns. tavallisen ihmisen perspektiivistä. Tästä näkökulmasta Kyrklund esittelee Elpenor-hahmon ja luo elävän henkilön.

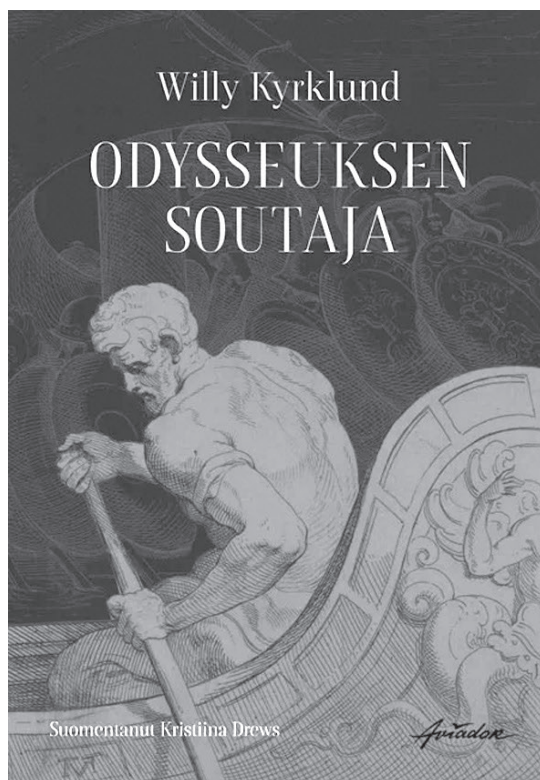
ELPENOR

Suomennoksessa alkuteoksen nimi *Elpēnor* on vaihtunut *Odyssuksen soutajaksi* arvatenkin siksi, että henkilönimi ei suomalaislukijalle sano juuri mitään. Toisaalta ei Homeroskaan hänestä paljon kerro. Elpenor (Ελπήνωρ) oli Odyssuksen miehistön jäsen, soutaja – mutta myös soturi. Ensimmäinen ihminen, jonka Odyssus tapaa Manalassa oli juuri Elpenor, koska tämän ruumis oli jäänyt hautaamatta. Elpenor itse kertoo:

Jalo Laerteen poika, neuvokas Odyssus, kohtalonani oli huono onni ja viinihumala. Nukuin Kirken palatsin katolla enkä tajunnut, että minun olisi pitänyt laskeutua alas pitkiä portaita myöten, vaan putosin päistikkaakatolta. Niskani meni poikki ja sieluni matkasi Haadekseen.

(Homeros, *Odyssia* 11.60–65. Suom. Paavo Castrén.)

Palauttuaan Manalasta Kirken saarelle Odyssus toimittaa kyyneliä vuodattaen Elpenorin hautauksen (*Odyssia* 12.10–15). Haudalle asetetaan airo pystyyn Elpenor-haamun toivomuksen mukaisesti. Kymmenennessä laulussa elävää Elpenoria luonnehditaan säkeen veran: hän on Odyssuksen miehistön nuorin, ei kovin rohkea sotilas eikä järin älykääkään (*Odyssia* 10.553). Tämä ohimennen, lyhyenä episodina mainittu henkilö on sittemmin herättänyt monien kirjailijoiden mielenkiinnon, Vergiliuksesta lähtien, jonka *Aeneis*-eepoksen Palinurus-hahmo (5.857–8) on Elpenorin vastine. Nykyaikana esimerkiksi Jean Giradoux, Ezra Pound ja Giorgos Seferis ovat käyttäneet Elpenoria teoksissaan. Pound mainitsi Elpenorin olevan ”mies vailla kohtaloa” ja samansävyisenä esittää Elpenorin myös Seferis, jonka poliittisessa runossa puhujana on Odyssus. Kyrklundilla on toisin: Elpenor itse on kertoja, elämänsä protagonist.

Teoksen luvut on otsikoitu kreikkalaisin aakkosin, alfasta omegaan, siis (muinais)kreikkalaisin numeroin. Ensimmäiset kuusi lukua sekä kolme viimeistä ovat alkuteoksessa elegistä distikhonia tai sitä mukailevaa mittaa (pentametrejä ei ole sisennetty); Kristina Drews suomentaa näissä luvuissa väliin mittaan, väliin muuten vain rytmillisesti. Alkuteoksen veroista taitavaa mitallista suomennosta on esimerkiksi aivan teoksen alussa (säkeet 6–8):

Kaidan sain minä tien, ahtaan kuin soutajan tuhto. Kalliot aurinko polttaa ja mäntyjä taituttua tuuli. laineet laineita lyö, puuskat käy puuskia päin.

Smal nog tycktes min väg, trång som en roddarbänk. Klipporna blekna i solen och tallarna tänjas av vinden, vägen följes av våg, vinden jagar en vind.

Odysseuksen soutajassa ei ole suomentajan jälkikirjoitusta eikä kirjailijan esittelyä lukuunottamatta suppeaa takakansitekstiä sekä teosluetteloa suomennoksineen kirjan lopussa. 'Kirja puhukoon puolestaan' on kääntäjälle/kustantajalle tietysti luvallinen käytäntö. Toisaalta olisi ehkä voitu mainita ainakin se, että suomennoksesta on jätetty pois alkuteoksen ensimmäinen *efterkrift*: *Om överföring av antika daktyliska versmätt till svenska* – toki ymmärrettävistä syistä. Toisaalta Kyrklund käsittelee siinä Georg Stiernhielmin (1598–1672) ohella myös Runebergin (Älgskyttarne) tapaa sovittaa ruotsia daktyylimittaan. Suomennokseen on kelpuutettu toinen jälkikirjoitus: *Om kyklopers enögdhet* ("Kyklooppien yksisilmäisyydestä", ss. 64–68), jossa Kyrklund esittää kyklooppi-nimeen liittyvän semanttisen ongelman (*kyklops* tarkoittaa pyöreäsilmaistä) ja että yksisilmäiseksi luonnehdinta johtunee ainakin osin arkaaisesta tavasta piirtää pää profilissa.

Odysseuksen soutajan alussa on lainaus Homeroksen *Iliaasta* (19.270) kreikaksi: Ζεῦ πάτερ ἦ μέγας ἄτας ἄνδρεσσι διδοῖσθα, joka (toisin kuin *Elpenorissa*) on ilman viitettä. Kyrklundin ruotsinnos – tai käyttämä käännös – on jylhä: "Fader vår, du beskär oss i sanning förblindelsens fullhet". Drews suomentaa hillitymmin: "Isä Zeus, toden totta saat ihmisen hulluuden valtaan". Viite on jätetty pois myös *Odysseuksen soutajan* lopun *Odysseia*-viitteestä, jossa Elpenor metafiktiivisesti – ja hieman töksähtäen – astuu teoksesta ulos:

Yhden sentään ymmärsin: nyt olen kuollut. Paljolti siitä puhunut en, enhän puhunut koskaan paitsi Odysseian 11. laulussa.

Ett har jag dock förstått, nämligen att jag är död. Mycket om detta talte jag ej, ty jag talade aldrig oavsett Odysseén 11:83.

Kyrklundin viite on kuitenkin outo. *Odysseian* 11. laulussa Elpenor vastaa Odysseukselle lähes kahdenkymmenen säkeen verran (säkeet 60–78); säkeessä 83 Odysseus kuulee vielä Elpenorin valituksen tämän kadotessa jälleen Manalan uumeniin.

Odysseuksen soutajan vaikuttavimmat jaksot ovat runomittaa tavoittelevat luvut: unenomaisen alku, joka kertoo itse sodasta Elpenorin alati kaivatessa rakkaaseen kotiinsa, sekä loppu, Elpenor kuolleen; kuolleen, joka puhuu ja ihmettelee outoa kuolleenaooloaan. Sodan nimeä tai syytä ei mainita, Elpenor osallistuu sotaan muiden muassa. Kotimatalle lähtö on siirtyminen unesta valveillaoloon, runosta kirkkaaseen proosaan: "Tuntui kuin heräisin unesta. Jo kauan olin haaveillut tästä päivästä, ja nyt se oli totta. Valo näytti ihmeen kirkkaalta, ja harvinaisen selvästi erottui jokainen esine, jokainen ääni." (s. 18). Mutta matka on jotakin muuta kuin pikaista purjehdusta kotiin. Odysseuksen miehet kohtaavat kikonit, "lootoksensyöjät", kykloopit,

Aioloksen, laistrygonit sekä Kirken. *Odyseiassa* nämä tapahtumat ovat Odysseuksen kertomaa faiaakien saarella. Kyrklundilla ne kertoo Elpenor, jolloin lootuksensyöjistä tulee rauhanomainen kansa (lemmikkeinä kissat), kykloopista ryöstelyn kohde (jolla myös on luolassaan kissa, jonka kulkuaukon kautta Odysseus yrittää neuvotella kykloopin – Polyfemos-nimeä ei mainita – kanssa); kyklooppi ei surmaa saati syö ketään.

Kirken noituus perustuu puolestaan hypnoosiin, jolloin miehet eivät muutu ruumiiltaan sioiksi, vaan nimenomaan mieleltään. Voitettuaan Kirken Odysseus alistaa tämän jalkavaimokseen. Lisäksi Kirken ”omaisuutta tuhlatiin järjestelmällisesti; varastot tyhjennettiin, karja teurastettiin. Viivyimme siellä koko talven ja kevään” (s. 55). Kyrklundin versio on siten hyvin toisenlainen kuin Homeroksella – ikään kuin Kirken näkökulma naiivin, mutta tarkkasilmäisen Elpenorin kertomana. Odysseuksen lähtiesä Kirke sarkastisesti toivottaa tämän miehineen päivineen pääsevän ”onnellisesti perille Haadekseen” (s. 57).

Odysseuksen harharetket ovat Elpenorin näkökulmasta summittaista ryöstelyä, valehtelemista, petkuttamista, tappamista. Tovereistaan Elpenor mainitsee nimeltä Thalpioksen, Perimedeen, Eurylokhoksen ja Politeen, mutta ei kertaakaan Odysseuksen nimeä. Odysseus on ”päämies” (alkuteoksessa arkaisoiva *förste*). Elpenor vihaa ryöstelyä, mutta ’försti’ on hänelle ”ainut tie kotiin”; toki taitava keihäähieittäjä, kun onnistuu surmaamaan jalokauriin Kirken saarella, mutta myös valepukki – valehtelee silloinkin kun ei ole tarvis.

OMEGA

Elpēnor päättyy hautaepigrammiin, otsikkonaan kreikkalaisen aakkoston viimeinen kirjain, ω:

*Främling, du som färdas på havet
och rundar en udde
vilkensomhelst på din väg vidare
hän mot ditt mål –
lyssna i vinden efter mitt namn.
Jag hette Elpēnor.
Jag som aldrig kom fram seglade
hoppsfull som du.*

Kristina Drews muuttaa *Odysseuksen soutajassa* viimeisen säkeen persoonapronomin yksiköstä monikkoon ilmeisesti rytmisistä ja alkusoinnullista syistä. Ratkaisu on onnistunut:

*Kuule, vieras, laineilla merten
kun aavoja kynnät
matkalla jonnekin pois,
kaukaista määrääsi päin:
tuulessa hiljaa nimeni soi. Se oli Elpenor.
Minäkin, matkalle jäänyt, purjehdin toivoa
täynnä kuin te.*

”Se *oli* Elpenor.” Vainaja menettää lopulta nimensäkin, vain eläville se kuuluu, jotka tervehtivät nimeä hautakivessä. ☹

FT Tua Korhonen on Kreikan kirjallisuuden dosentti Helsingin yliopistossa. Homeroksesta lumoutuminen -sarjan aiemmat osat on julkaistu *Helikoneissa* 1/2014 (sivut 20–26), 2/2014 (sivut 20–24) ja 2/2016 (sivut 75–80).

Yhdistyksen toiminnan tavoitteet

Yhdistys on kertomusvuonna kaikessa toiminnassaan pyrkinyt lisäämään jäsenistönsä keskuudessa kreikkalaisen antiikin ja Bysantin sekä nykyajan kulttuurin ja historian tuntemusta sekä informoimaan jäseniään Suomen Ateenan-instituutin piirissä meneillään olevasta tutkimuksesta ja sen tuloksista tavoitteenaan instituutin työn tukeminen. Vuosittaisen tutkimusapurahan välityksellä yhdistys on edistänyt instituutin piirissä tapahtuvaa tutkimusta.

Yhdistyksen jäsenistö

Yhteensä jäsenmaksun oli suorittanut 116 jäsentä. Varsinainen jäsenmäärä (239 jäsentä) on aina jonkin verran korkeampi kuin maksusuoritusten määrä (ainaisjäsenet, perhejäsenyys = kaksi henkilöä samasta taloudesta). Jäsenmäärä on ollut viime vuodet hieman laskusuuntainen. Vuonna 2018 jäseniä oli 242. Vuonna 2019 jäseniä erosi kuusi ja uusia jäseniä liittyi neljä.

Yhdistyksen johtokunta

Yhdistyksen johtokuntaan kuuluivat vuonna 2019 FM Katja Varakas (pj.), FM Maarit Nieminen (vpj.), FM Laura Aho, FL Ilkka Kuivalainen, FM Kaarina Lyhykäinen, FM Eija Paul, Dos. Leena Pietilä-Castrén, FM Maija Pohjanpalo (siht.) ja FT Vesa Vahtikari. Johtokunta kokoontui neljästi: 6.2.2019, 28.3.2019, 22.5.2019 ja 11.11.2019

Yhdistyksen talous

Yhdistys on rahoittanut toimintansa jäsenmaksuilla. Yhdistyksen taloutta on syytä luonnehtia vakaaksi, jäsenmaksutuotto oli noususuuntainen. Yhdistyksen tulos oli vuonna 2019 ylijäämäinen (1 533,98 €). Yhdistys on rahoittanut toimintansa jäsenmaksuilla, joita kertyi vuonna 2019 3 860,00 euroa. Yhdistyksen taloutta on syytä luonnehtia vakaaksi, jäsenmaksutuotto oli noususuuntainen. Kulut olivat yhteensä -5316,42. Yksittäisenä kulueränä mainittakoon Helikonin painatus- ja postituskulut, jotka olivat yhteensä -1 427,36 euroa. Yhdistyksen tuotot olivat puolestaan 6 850,30 euroa. Yhdistyksen tase on hyvä 7 648,05 euroa.

Yhdistyksen johtokunta myönsi *Helikonin* taittajana toimivalle Maija Holapalle 500 € ja *Helikonin* digitoinnista vastanneelle Jamie Vesteriselle 300 € stipendin.

Vuosikokous

27.3. klo 17 pidettiin yhdistyksen vuosikokous Tieteiden talon salissa 309. Yhdistyksen puheenjohtaja Katja Varakas esitteli kokoukselle yhdistyksen toimintakertomuksen ja tuloslaskelman vuodelta 2018 ja toiminnantarkastajan lausunnon, joka hyväksyttiin. Yhdistyksen johtokunnalle ja muille tilivelvollisille myönnettiin tili- ja vastuuvapaus. Katja Varakas esitteli myös yhdistyksen toimintasuunnitelman vuodelle 2019 sekä tulo- ja menoarvion vuodelle 2019, jotka hyväksyttiin. Jäsenmaksun suuruus päätettiin pitää ennallaan.

Vuosikokous päätti johtokunnan esityksestä myöntää 1800 € stipendin nykykreikan opintoihin Ateenassa Jamie Vesteriselle. Apurahaan sisältyy matkat, puolet asumiskuluista Koroneos-talossa, kielikurssimaksu sekä oppimateriaalit. Stipendihakemuksia tuli hakuajan päättymiseen mennessä 12 kappaletta.

Yhdistyksen johtokuntaan valittiin vuodelle 2019 Laura Aho, Ilkka Kuivalainen, Kaarina Lyhykäinen, Eija Paul, Leena Pietilä-Castrén, Maija Pohjanpalo, Vesa Vahtikari ja Katja Varakas. Johtokunnan katsottiin olevan riittävän kokoinen, joten uusia jäseniä ei valittu. Vuosikokous valitsi puheenjohtajaksi Katja Varakkaan ja sihteeriksi Maija Pohjanpalon. Toiminnantarkastajaksi valittiin Anna Leena Rintala.

Yhteydenpito jäseniin

Yhdistys on pitänyt yhteyttä jäseniinsä jäsenlehtensä *Helikonin*, jäsenkirjeiden, jäsenmatkojen ja esitelmätilaisuuksien välityksellä. Yhdistys on tiedottanut tapahtumistaan, matkoista ja muista siihen liittyvistä asioista yhdistyksen Facebook-sivuilla (<https://www.facebook.com/ateenanystavat>), verkkosivustolla (<https://ateenaninstituutinystavat.wordpress.com>) sekä suoraan jäsenille lähetettävässä jäsenkirjeessä kahdesti vuoden 2019 aikana. Lisäksi luentotilaisuuksissa on tiedotettu antiikintutkimuksen valtakunnallisilla sähköpostilistoilla sekä Helsingin yliopiston arkeologian, historian, taidehistorian ja klassillisten oppiaineiden opiskelijoille.

Helikon

Jäsenlehti *Helikon* ilmestyi vuonna 2019 kaksi kertaa. Päätoimittajana toimi FT Vesa Vahtikari. Lehden toimituskuntaan kuuluivat Lassi Jakola, Ilkka

Kuivalainen, Martti Leiwo, Leena Pietilä-Castrén, Katja Varakas ja Marja Vierros. Toimitussihteerinä ja taittajana toimi Maija Holappa.

Esitelmä- ja muut tilaisuudet

Yhdistys järjesti kertomusvuonna seuraavat jäsentilaisuudet:

7.2.2019 klo 18 yhdistys järjesti opastetun kierroksen Helsingin yliopiston taidehistorian kipsikokoelman pariin. Oppaina toimivat FL Ilkka Kuivalainen ja FM Katja Varakas.

6.3.2019 klo 19 yhdistys järjesti jäsenilleen retken Kansallisoopperaan Sylvia-balettiin.

27.3.2019 klo 17 vuosikokous. Kokousta ennen FL Ilkka Kuivalainen piti esitelmän aiheenaan *Dionysos ja delfinit*.

30.9.2019 klo 18 dos. Leena Pietilä-Castrén esitelmöi Ateenan usklassisesta arkkitehtuurista.

Matka ja muut tilaisuudet:

10.10.2019 yhdistys oli kuuntelemassa Händelin *Apollo ja Dafne* -teoksen FiBO-barokkiorkesterin esittämänä Musiikkitalolla.

13.10.2019 musiikki teema jatkui Claudio Monteverdin *Orfeus* -teoksella myös FiBO:n tulkitsemana Ritarihuonella.

17.10.2019 yhdistys muisti 40-vuotisjuhlia viettänyt Villa Lanten ystävät ystävyyshdistystä.

23.10.2019 antiikin teema hallitsi myös Igor Stravinskyn *Oedipus Rex* -esityksessä Kansallisoopperassa.

19.–24.11.2019 järjestettiin jäsenmatka Ateenaan teemalla *Ateenan usklassinen arkkitehtuuri - Hansenin veljeksistä Zilleriin*. Asiantuntijaoppaana toimi dosentti Leena Pietilä-Castrén.

23.11.2019 järjestettiin matka Vapriikin Ostia-näytelyyn yhdessä Villa Lanten kanssa.

Stipendi

Yhdistys myönsi vuoden 2019 kielikurssistipendin 1 800 € Jamie Vesteriselle.

Yhteydet muihin järjestöihin

Yhteistyö Villa Lanten ystävät ry:n ja Lähi-idän instituutin ystävät ry:n kanssa liittyi yhteisten tapahtumien suunnitteluun.

SUOMEN ATEENAN-INSTITUUTIN YSTÄVÄT RY:N TAPAHTUMAT

24.1. Richard Straussin ooppera *Ariadne auf Naxos* Kansallisoopperassa.

3.6. pidettiin vuosikokous Tieteiden talon salissa 104. Vuosikokous poikkeuksellisesti kesäkuussa. Yhdistyksen puheenjohtaja esitti kokoukselle yhdistyksen toimintakertomuksen sekä tuloslaskelman vuodelta 2019 ja toiminnantarkastajan lausunnon, jotka hyväksyttiin. Yhdistyksen johtokunnalle ja muille tilivelvollisille myönnettiin tili- ja vastuuvapaus.

Yhdistyksen puheenjohtaja Katja Varakas esitteli yhdistyksen toimintasuunnitelman vuodelle 2020 sekä tulo- ja menoarvion vuodelle 2020, jotka hyväksyttiin. Jäsenmaksun suuruus päätettiin pirää ennallaan.

Yhdistyksen johtokuntaan valittiin vuodelle 2020 Lassi Jakola, Ilkka Kuivalainen, Kaarina Lyhykäinen, Leena Pietilä-Castrén, Maija Pohjanpalo, Vesa Vahtikari, Katja Varakas, Jamie Vesterinen ja Marja Vierros. Johtokunnan uusia jäseniä ovat Lassi Jakola, Jamie Vesterinen ja Marja Vierros.

Vuosikokous valitsi puheenjohtajaksi Katja Varakaan ja sihteeriksi Jamie Vesterisen. Toiminnantarkastajaksi valittiin Anna Leena Rintala ja varatoiminnantarkastajaksi Laura Aho.

Tulevia tapahtumia

Covid19-epidemia on vaikuttanut ystävien tapahtumakalenteriin ja esitelmäillat on peruttu. Esitelmäillat korvautuvat taltioituilla esitelmillä, linkit esitelmiin löytyvät myöhemmin yhdistyksen kotiosoitteesta <https://ateenainstituutinystavat.wordpress.com>.

Marraskuussa Timo Tuomen tallenne esitelmästä "Olemmeko kaikki kreikkalaisia?" sekä instituutin vuosiraportti, jonka linkki lähetetään jäsenistölle sähköpostitse.

Jäsenille on lähetetty myös YouTube-linkki Ateenan pohjoismaisten instituuttien yhteiseen vuosiraporttiin, jollainen päädyttiin tekemään nykyisissä poikkeusoloissa.

Hyvä Suomen Ateenan-instituutin Ystävä,

Syksyn 2020 jäsenkirje julkaistaan jäsenlehdessä. Yhdistys kiittää kaikkia jäseniään tuesta ja osallistumisesta toimintaan. Pidetään huolta toisistamme!

Covid19-epidemia vaikuttaa myös ystävien toimintaan ja tapahtumakalenteriin. Perinteiset pääsääntöisesti Helsingissä pidetyt esitelmäillat peruuntuivat keväällä ja suunnitelmat muuttuivat nopeasti. Alkutalven ja keväällä 2021 esitelmäillat toteutetaankin taltioitujen esitelmien muodossa (linkit lähetetään sähköpostissa). Taltioinnit löytyvät myöhemmin myös yhdistyksen kotisivuilta <https://ateenaninstituutinystavat.wordpress.com>., jossa myös ajantasaista tietoa yhdistyksen tapahtumista, tallenteista, jäsenlehti Helikonin aiemmin julkaistuja numeroita sekä jäsenistöä mahdollisesti kiinnostavista linkeistä.

Laadukas jäsenlehtemme Helikon on yhä arvokas voimavara. Yhdistyksen tapahtumien saavutettavuudessa etäyhteydet, tallenteet ja kotisivustot ovat hyvä lisä. Johtokunta teki syksyllä 2020 päätöksen panostaa tulevaisuudessa erityisesti jäsenlehteen sekä yhdistyksen esitelmien taltiointiin ja muun toiminnan digitaaliseen saavutettavuuteen. Esitelmäillat ja erilaiset vierailut pysyvät yhä yhdistyksen ydintoimintana.

Vuosikokouksessa 3.6.2020 yhdistyksen johtokunta uudistui, uusina jäseninä Lassi Jakola, Marja Vierros ja sihteeri Jamie Vesterisen. Yhdistys kiittää aiempaa sihteerii Maija Pohjanpaloa erinomaisesta työstä sekä monivuotisia hallituksen jäseniä Eija Paulia ja Laura Ahoa heidän nyt jättäessä hallitustyöskentelyn.

Helikonin viimeisillä sivuilla on tiivistetysti vuosikokouksen asialista ja vuoden 2020/2021 tapahtumakalenteri. Jäsenmaksun 2020 suuruus päätettiin pitää ennallaan.

Jäsenmaksutyytit:

henkilöjäsen 30 €/vuosi, perusopiskelija 10 €/vuosi
perhe (väh. 2 hlö) 40 €/vuosi, ainaisjäsen 350 €

Maksun voi suorittaa yhdistyksen tilille:
Nordea FI5620011800166343.

Yhdistys toivoo, että kaikki jäsenet, joilla on sähköpostiosoite ja jotka ovat valmiita vaihtamaan paperisen jäsenkirjeen sähköiseen, ilmoittaisivat asiasta sihteerille ateenanystavat@gmail.com. Myös osoitteenmuutokset kannattaa ilmoittaa, jotta myös jäsenlehti Helikon löytää perille.

Ystävällisin terveisin,

Katja Varakas (puheenjohtaja), Maarit Nieminen (varapuheenjohtaja) ja Jamie Vesterinen (sihteeri)

LENA HAKULIN 1931–2020

Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry:n pitkäaikainen jäsen, diplomi-insinööri ja filosofian tohtori Anna Lena Hakulin (o.s. Wallenius) nukkui pois 88 vuoden iässä 22. kesäkuuta 2020.

Jäätyään eläkkeelle kemian alan diplomi-insinöörin uralta hän aloitti arkeologian opinnot Helsingin yliopistossa 61-vuotiaana. Arkeologia oli jo pitkään kiinnostanut häntä ja inspiraationa uusiin opintoi-

hin toimivat myös Kreetan saarelle suuntautuneet lomamatkat aina 1960-luvulta lähtien. Lena Hakulin väitteli filosofian tohtoriksi 23.10.2013 aiheesta "Metals in LBA Minoan and Mycenaean Societies on Crete – A Quantitative Approach". Hänen kansainvälistä tunnustusta saaneen väitöskirjansa aiheena oli siis metallin käyttö pronssikautisessa Kreikassa.

Lena toimi ystävähdistyksen johtokunnassa aktiivisesti täydet kaksi kautta 1997–2006 ja edisti Ateenan-instituutin asiaa myös jäsenmatkojen asiantuntijana. Vuoden 1994 "Matka Minolaiseen Kreetaan" oli huolella valmisteltu ja hyvin toteutettu ja monille sen osallistujille unohtumaton elämys. Yhdistys muistaa lämmöllä Lena Hakulinia.

Vesa Vahtikari

Kesän kaivauskauteen tuli Koronapandemian ja paikallisten rajoitusten johdosta runsaasti muutoksia. Arkadiassa tehtiin jälkitöitä noin viikon verran kesäkuun loppupuolella. Vaikka Thesprotian kenttätyöt peruuntuivat laajemmassa muodossaan, työskenteli kenttätiimi alueella reilun viikon ajan elokuun toisella viikolla. Tämän lisäksi instituutti järjesti kenttätyökurssin, josta lisää alla.

29.6. julkaistiin instituutin julkaisusarjan PMFIA:n uusien, järjestyksessään kahdeskymmenesviides volyymien. Instituutin entisen johtajan Gunnar af Hällströmin (ÅA) toimittama opus on nimeltään *Apologists and Athens: Early Christianity Meets Ancient Greek Thinking*, ja se perustuu instituutissa pidettyyn konferenssiin. Nide tuo yhteen kansainvälisen valikoiman artikkeleita jotka tarkastelevat Ateenan roolia kristillisen ja ei-kristillisen kreikkalaisen ajattelun ja filosofian kohtauskenttänä.

3.–17.7. instituutti järjesti kenttätöitä korvaavan kenttätyökurssin, joka tarjosi viidelle arkeologian alan opiskelijalle käyntejä keskeisillä arkeologisilla kohteilla, kenttätyön metodien harjoittelua Arkadiassa drone-, takymetri- ja fotogrammetriaan liittyen. Kohteina kurssilaiset näkivät useita kukkulakohteita ja -pyhäköitä (Hymettos, Orkhomenos, Agios Elias), Isthmian ja Korintin alueen muinaisjäännoiksi, Delfoin, sekä laajan otannan Boiotian kohteita. Etelä-Attikan kohteiden kierros valitettavasti typistyi Laurionin alueella 16.7. raivonnon maastopalon takia, mutta opiskelijat täydensivät ohjelmaa myös omatoimisilla käynneillä Marathoniin ja Ateenan keskustan arkeologisille alueille.

3.9. instituutin EDUFI-harjoittelija Katariina Lipsanen (Jyväskylän ja Turun yliopistot) aloitti viisikukautisen harjoittelukautensa. Katariina on valmistunut yhteiskuntatieteiden maisteriksi Jyväskylästä, jonne hän tekee väitöskirjaa intuitiivisen tiedon filosofian historiasta, minkä lisäksi hän tekee toista maisterintutkimusta Turun yliopiston klassillisten kielten ja antiikin kulttuurin oppiaineeseen.

29.9. pidettiin Suomen Ateenan-instituutin vuosiraportti yhdessä muiden pohjoismaisten instituuttien kanssa. COVID-19-epidemian mukanaan tuomis-

ta rajoituksista johtuen varsinaista vuosijuhlaa ei voitu järjestää, mutta instituuttien johtajat lukivat lakimääräiset vuosiraportit Tanskan instituutin tiloissa. Tilaisuudesta tehty taltiointi on nyt katsottavissa YouTubesta: <https://www.youtube.com/watch?v=CDLJFH11rhQ>.

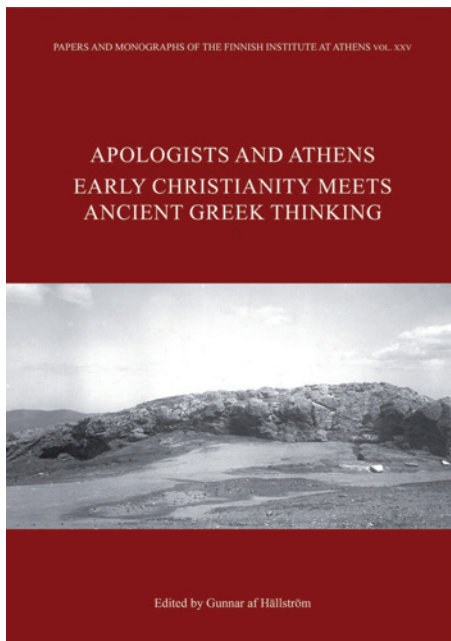
30.9.–6.10. Alun perin Suomen Ateenan-instituutin johdantokurssin ja Ruotsin instituutin vastaavan kurssin välille oli suunniteltu runsaasti yhteistyötä ja synergiaa. Koska FIA:n kurssi päätettiin epidemia-tilanteen takia siirtää keväälle 2021, jäivät kurssien yhteiset retket ja opetus toteutumatta. Tästä huolimatta johtaja Björn Forsén ja tutkijaopettaja Antti Lampinen osallistuivat Ruotsin instituutin kurssin ohjelmaan useiden luentojen ja opastuksien muodossa. Luentojen aiheina olivat mm. Kreikan historia hellenistisenä kautena, toisen sofistiikan merkitys Rooman keisariajalla, instituutin Thesprotia-projekti, ja Kreikan historia myöhäisantiikista ottomaaniajalle. Opastuksiin lukeutuivat mm. roomalaisaikaisen Ateenan kohteiden kierros sekä sarja Luoteis-Kreikan kohteiden (mm. Nikopolis, Nekyomanteion) esittelyitä.

1.10. Pohjoismaisen kirjaston uusi pääkirjastonhoitaja Jens Mangerud aloitti työnsä. Hänen edeltäjänsä Evi Kharitoudi siirtyi British School at Athensin kirjastonhoitajaksi aiemmin vuonna 2020. Jens Mangerud on väitellyt tohtoriksi papyrologian alalta Oslon yliopistosta, ja ennen Ateenaan nimitystään hän toimi Oslon yliopiston kirjaston vanhempana akateemisena kirjastonhoitajana, erityisalueenaan kirjaston papyruskokoelman digitalisaatio.

6.–7.10. instituutin ja säätiön henkilökunnan edustajat sekä EDUFI-harjoittelija osallistuivat Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit ry:n etäsyyspäiviin, jotka tänä vuonna järjestettiin digitaalisella alustalla. Etäpäivien sessiot liittyivät mm. ilmastoystävälliseen liikkuvuuteen, koronaepidemian vaikutuksiin instituuttien toiminnalle, sekä digiloikkaan.

18.10. järjestettiin Arkadian Arakhamitaissa järjestyksessään toinen Mainalosjuoksu. 14 kilometriä pitkä juoksukisa järjestettiin Arkadian lääninhallituksen, Tripolin kaupungin, Suomen Ateenan-instituutin ja

paikallisten kyläyhteisöiden toimesta. Osallistujia ja katsojia oli satakunta, ja koronavirusepidemian tuomat rajoitukset pystyttiin ottamaan huomioon. Oheisessa linkissä on Tripolin paikallisradion juttu juoksukisasta, kuvia sekä video (<https://www.drt915.gr/me-megali-epitichia-diexichthi-o-2os-menaliostromos-vidph/?fbclid=IwAR3XGOOG2mNNXL4sNP4v83duU9HkfxQPpaLbFCQHZ3UIDdX4rOgvreKBSY>). Antiikin Mainaloskisat järjestettiin Mainalosvuorella sijaitsevassa stadionissa, mutta vasta suomalaisjohtoisten kaivausten myötä on nykyinen Agios Elias -vuori voitu identifoida antiikin Mainalos-vuoreksi. Mainalosjuoksun avulla yritetään herättää antiikin kisojen muisto henkiin ja tuoda näkyvyyttä Suomen Ateenan-instituutin arkeologisiin saavutuksiin alueella.

4.11. pandemian aiheuttamien rajoitusten takia ja muiden kansainvälisten instituuttien tavoin Suomen Ateenan-instituutti siirtyi toimimaan suljetuin ovin ja ulkopuolisille rajoitettuna. Toisen epidemia-aallon alla kamppaileva Kreikka siirtyi 6. marraskuuta ainakin loppukuun ajan kestävään täyteen koronasulkuun, jonka tarkoituksena on taittaa tartuntojen nousu. Instituutti ehti saada varta vasten teetetyt kasvomaskinsa käyttöön marraskuun alusta.

24.11. Tiedeinstituuttien avoin tutkimusdata -hanke järjestää Aineistonhallinnan konkreettista humanisteille -koulutuspäivän Zoomissa klo 10.30–14.15. Osallistuminen tapahtumaan on maksuton ja avoin kaikille kiinnostuneille, mutta edellyttää ennakkoilmoittautumista viimeistään 20.11.2020. Maksimimäärä osanottajia on 300. Osallistumislinkki lähetetään ilmoittautuneille sähköpostilla ilmoittautumisaajan päätyttyä. Kouluttajana toimii tietosiantuntija Mikko Ojanen Helsingin yliopiston kirjastosta. Tapahtumalla on Facebook-linkki (<https://fb.me/e/3InPB84hg>). Ilmoittautuminen ja ennakkotehtävät osoitteessa: <https://link.webropol-surveys.com/S/F1580A390BA12243>

4.12. Suomen Ateenan, Lähi-Idän ja Rooman instituuttien yhteinen Tiedeinstituuttien Yliopistoinfo järjestetään Zoom-alustalla klo 10:stä eteenpäin; yleisönä ovat kaikkien suomalaisten yliopistojen opiskelijat etenkin humanistisista ja yhteiskuntatieteellisistä tiedekunnista sekä taiteentutkimuksen piiristä. Instituutin tutkijaopettaja Antti Lampinen pitää esittelyn Suomen Ateenan-instituutin historiasta ja toiminnasta, minkä jälkeen tapahtuma jatkuu pienryhmissä, joissa opiskelijoilla on mahdollisuus yksityiskohtaisempiin kysymyksiin heitä kiinnostaviin instituutteihin liittyen. Yliopistoinfot järjestetään Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit ry:n puitteissa ja tuella.

Posti Green

NOJATUOLIMATKALLE ATEENAAN

Mieli tekee Ateenaan, mutta miten menetellä matkustusrajoitusten aikaan? Ensiapua antavat hotellien tai muiden korkeiden rakennusten katoille asennetut kamerat, jotka välittävät kuvaa joko staattisesti tai liikkuen.

Hotelli Grande Bretagnesta avautuu näkyvä Parlamenttitalolle, sen edessä eusionien vartioimalle Tunte-mattoman sotilaan haudalle, taustalla Marmoristadionille ja Hymettosvuorelle:

<https://www.skylinewebcams.com/en/webcam/ellada/atiki/athina/hellenic-parliament.html>

Ystävienkin hyvin tunteman hotelli Electran kamerasta taas aukeaa näkymä Ermoukadulle ja nyt etelän suunnasta kohti Sintagmaa, Parlamenttitaloa ja Hymettosta:

<https://www.skylinewebcams.com/en/webcam/ellada/atiki/athina/ermou-street-syntagma-square.html>

Hieno panoraama levittäytyy hotelliketjun lippulaivan Electra Palacen katolta. Kuva liikkuu Akropoliin ja Tuomiokirkon väliä – lähentää kohti Parthenonia ja Erekhtheionia, sitten linnavuoren näköalatornille Kreikan lippuineen, seuraavaksi kamera viipyy hetken Erekhtheionissa, sitten Zillerin suunnittelemassa Tähtitornirakennuksessa ja sen edessä olevassa Agia Marinan suosituksessa hääkirkossa ja vielä Agoran länsilaidan hyvin säilyneessä Hefaistoksen temppelissäkin. Lopulta näkymä loitontuu niin, että keskelle jää Tuomiokirkko tummine kupoleineen ja taustalle Ateenan tasanko lempeästi aaltoilevine kukkuloineen. Huipennukseksi kamera liikkuu hitaasti Areiopagikukkulan ja Plakan yli takaisin kohti Akropolista. Näkymät ovat todella hienot varsinkin aamuauringon punatessa maisemaa, mutta kova tuuli voi joskus hieman liikutella kameraa:

<https://www.skylinewebcams.com/en/webcam/ellada/atiki/athina/athens.html>

Kiinnostava on myös Pireuksen maisema, jota kamera näyttää lähemmin identifioimattoman rakennuksen katolta lähellä rautatieasemaa, todennäköisesti yksityishenkilön toimesta. Laivoja on liikkeellä aamuvarhaisesta iltamyöhään – konttirekkoja peruuttamassa laivan uumeniin, mopoilla liikkuvia köysienkiinnittäjiä, rantautuvia matkustajia odottavien taksien keltaisia jonoja:

<https://www.skylinewebcams.com/en/webcam/ellada/atiki/piraeus/piraeus.html>